

חופש המידע נגד חופש ההסתרה, חופש הביטוי נגד חופש העינוי: ניסויים בבעלי

חיים מאחורי דלתות המעבדה

מאת:

אסף הרדוף*

ניצול בעלי החיים והפגיעה בהם בימינו הם הקשים בהיסטוריה האנושית, כמותית ואיכותית. אף שהאדם הטיפוסי יודע שבעלי חיים נוצלו ונפגעו לשם הפקת מוצרי צריכה, הוא רחוק מלדעת את הפרטים הקטנים והגדולים: כמה בעלי חיים נוצלו, כיצד הוחזקו, כיצד נפגעו, בידי מי, מדוע ועוד. פער הידע העצום הוא לב הפעילות למען בעלי חיים, בשאיפה לחשיפת מידע ולקיום שיח חופשי ומבוסס עובדות, לאפשר לציבור עמדה מושכלת ולחולל השפעה רגשית ומעשית לטובה.

תעשיית הניסויים בבעלי חיים נהנית מהסתרה כמותית ואיכותית, בחסות חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים). המאמר בוחן את הזיקה שבין החוק לבין חוק חופש המידע ומציע, בשאיבת השראה ממבחני פסקת ההגבלה, שהמטרות המוצהרות בעד ההסתרה עמומות ומחייבות חידוד ושהשקיפות היא כלי הכרחי לבחינתן הביקורתית; שבמקרים רבים אין התאמה רציונלית בין האמצעי, הסתרת פרטים רבים על הניסוי, לבין המטרה, קידום הרפואה והמחקר; ושההסתרה הקיימת רחוקה מלהיות מידתית. הסיבה האמיתית להסתרת המידע היא הסדין האדום ביותר מבחינת חוק חופש המידע: הותרת הציבור בבורות, במגמה למנוע מהמידע להוביל לשינוי. מוצע לייצר פרמטרים של סודיות וחשיפה, לחידוד הדיון ולאפשר בקרה אמיתית; לשנות את חוק הניסויים, כך שברירת המחדל תהיה גילוי, ולא הסתרה; ולפרש את סעיף ההסתרה בצמצום ובמגמה לחשיפת מידע ולהגשמת מטרות חוק חופש המידע, מה שעשוי להוביל לצמצום סבלם העצום של מיליוני בעלי חיים.

א. מבוא. ב. חוק חופש המידע, תכליותיו ואיזונו; 1. חופש המידע: תיאור המצב הקיים בראי הדין הישראלי. 2. המעצורים בדרך למידע: סעיפי חוק סבוכים בחוק חופש המידע. **ג. חוק הניסויים, תכליותיו ואיזונו;** 1. מבוא 2. חוק הניסויים הישראלי ומגמותיו; (א) הגשמת מגמת החמלה. (ב) הגשמת מגמת התועלת. 3. קשיים ותהיות באשר להשגת תכליות החוק. **ד. הסינתזה של חוק חופש המידע וחוק הניסויים.** 1. מבוא 2. מגמת ההסתרה והרומנטיזציה 3. הפקת מידע על הפקת מידע; (א) בקשה לחשיפת פרוטוקולים ושמות חברים. (ב) בקשות למידע רחב ועמוק: היקף הניסויים, סוגי הניסויים, חלופות, חברי ועדות. (ג) דרישה לפרסום דו"ח שנתי. (ד) פניה ישירה למוסדות להשכלה גבוהה. 4. ניסויים וחופש מידע בישראל: סיכום ביניים. **ה. מבט אל העתיד: בקרה שיפוטית ושינוי חקיקתי;** 1. מבוא. 2. פרשנות בית משפט שתקדם את חופש המידע על חשבון חופש ההסתרה. (א) בסיס הסודיות. (ב) שיקולי בית המשפט: פרשנות תכליתית מצמצמת לסעיף 22 – פרמטרים של סודיות. 3. שינוי חוק הניסויים. **ו. סיכום.**

א. מבוא

ניצול בעלי החיים והפגיעה בהם בימינו הם הקשים ביותר בהיסטוריה האנושית, כמותית ואיכותית. אולם אף שהאדם הטיפוסי יודע שבעלי חיים נוצלו ונפגעו לשם הפקת מוצרי צריכה, הוא רחוק מלדעת את הפרטים הקטנים והגדולים: כמה בעלי חיים נוצלו, כיצד הוחזקו, כיצד נפגעו, בידי מי, מדוע ועוד. פער הידע העצום הוא לב הפעילות למען בעלי חיים, במובן השאיפה לחשיפת מידע ולקיום שיח חופשי ומבוסס עובדות, במגמה לאפשר לציבור לגבש עמדה מושכלת ולחולל השפעה רגשית ומעשית לטובה. מרבית התעשיות המנצלות בעלי חיים בשיטתיות עושות כן הרחק מעין הצרכן. בחלקן דרכי הניצול ידועות, גם משום שגיוונן מוגבל, למשל תעשיות המזון, הפרווה והבידור. תעשיית ענק אחת נהנית מהסתרה שאינה רק כמותית, אלא גם איכותית: תעשיית הניסויים בבעלי חיים. בישראל תעשייה זו כפופה למועצה לניסויים בבעלי חיים במשרד הבריאות, גוף סטטוטורי המקנה היתרים לניסויים, מצד אחד, והאמור לפקח עליהם, מצד אחר. חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים),¹ הקים את המועצה וכוון שני איסורים פליליים שבאופן מוזר דרים זה לצד זה, בסעיף 23 לחוק הניסויים. האחד הוא איסור לערוך ניסוי ללא היתר או בחריגה מהיתר,² ואילו השני הוא איסור על ממלאי תפקידים לחשוף מידע שהגיע אליהם מכוח תפקידם ללא היתר בכתב מיו"ר המועצה.³

מאמר זה לא יבחן באופן עצמאי את הלגיטימציה של תעשיית הניסויים בבעלי חיים, שהיא שאלה קשה, מורכבת וחשובה.⁴ כיאה לטיב הגיליון, מוקד המאמר אינו ההסדר הישיר, אלא המידע אודותיו. חוק חופש המידע⁵ הוא כלי פוטנציאלי לצמצם את אי-שוויון הכוחות הבולט ואת פער המידע העצום. אחת מתכליותיו של חוק חופש המידע היא לקדם שקיפות ובקרה ולאפשר גישה למידע שגופים ציבוריים חזקים מעדיפים שלא לחלוק עם הציבור. חרף מגמת חוק חופש המידע, חוק הניסויים מאפשר התאכזרות מתמשכת לבעלי חיים תוך הסתרת הנושא מעיני הציבור. שחרור מידע לציבור יחשוף אינטרסים כלכליים הזוכים להגנת יתר בלתי-מוצדקת, מצד אחד, ועשוי לצמצם את פער הידע העצום בתחום ולהוביל לבחירה צרכנית מודעת ולצמצום סבלי של ישויות חשות וחפות, מצד אחר. טענת המחקר תהיה שעל המשפט לפעול לצמצום ההסתרה ולהגברת השקיפות וחופש המידע בתחום. אף שחוק חופש המידע הוליד ניצני שינוי חיוביים, ומידע חשוב שוחרר בידי מערכת המשפט, חלק הארי של המידע הרלוונטי נותר כלוא בשמן של מטרות נעלות, כקידום הרפואה והמחקר. מבט ביקורתי יציע, בשאיבת השראה ממבחני פסקת ההגבלה, שהמטרות הללו עמומות מדי ומחייבות חידוד ושהשקיפות היא כלי הכרחי לבחינתן הביקורתית; שבמקרים רבים אין התאמה רציונלית בין האמצעי, הסתרת פרטים רבים על הניסוי, לבין המטרה, קידום הרפואה והמחקר; ושההסתרה הקיימת רחוקה מלהיות מידתית.

**דוקטור, מרצה בכיר, המכללה האקדמית צפת; מלמד וחוקר דיני בעלי חיים; טבעוני משנת 2008 ופעיל למען חירות בעלי חיים משנת 2012; מפעיל ערוץ היוטיוב "משפטים בקטנה". תודה גדולה לעורכי הדין יוסי וולפסון, אמנון קרן ובמיוחד שניא אגמון על עזרה רבה, הערות יסודיות והארות נהדרות. תודה רבה לקורא החיצוני ולמערכת המשפט על הערות מצוינות שהובילו לשיפור המאמר, על הזכות להשתתף בגיליון ולכתוב על נושא כה חשוב וקשה, של חיים ומוות והסבל שביניהם. המאמר מוקדש לעמותה למען מדע מוסרי, על פועלה לצמצום החושך באמצעות אור הידע והחמלה. האחריות לכל טעות שנפלה במסגרת המאמר – עליו בלבד. מחכה לתגובות asafhardoof@gmail.com.

¹ חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים), התשנ"ד-1994 (להלן: "חוק הניסויים").

² ס' 23(1) לחוק הניסויים.

³ ס' 23(2) לחוק הניסויים.

⁴ הנס רוש טבח החפים מפשע (1991) (להלן: רוש טבח החפים); פיטר סינגר שחרור בעלי חיים 57-129 (מהדורה שנייה, 1998) (להלן: סינגר שחרור בע"ח); זאב לוי ונדב לוי אתיקה, רגשות ובעלי-חיים – על מעמדם המוסרי של בעלי-החיים 341-359 (2002) (להלן: לוי ולוי אתיקה); Arthur Birmingham LaFrance, *Animal Experimentation: Lessons from Human Experimentation*, 14 ANIMAL L. 29, 30-51 (2007) (2007) חוק חופש המידע, התשנ"ח-1998.⁵

יוצע שהסיבה האמיתית להסתרת המידע היא הסדין האדום ביותר מבחינת חוק חופש המידע: הותרת הציבור בבורות, במגמה למנוע מהמידע להוביל לשינוי.

לפיכך יציע המאמר שינוי, איזון וקידום של חשיפת מידע בתחום הניסויים. במובן הנורמטיבי, יוצע לייצר פרמטרים של סודיות וחשיפה, שיחדדו את הדיון ויאפשרו בקרה אמיתית, במקום הסתרות מאחורי יעדים שעמימותם מקלה לתמוך בהם. רבדים רבים בניסוי אינם מצדיקים הסתרה; להפך, קיימות סיבות טובות לחשפם לאור הזרקורים. במובן הפורמלי, המאמר יציע לשנות את סעיף 22 לחוק הניסויים, כך שברירת המחדל תהיה גילוי, ולא הסתרה, באופן שיהלום את מושכלות היסוד של חופש המידע. עד אז יוצע לבתי המשפט לפרש את הסעיף בצמצום ובמגמה לחשיפת מידע ולהגשמת מטרות חוק חופש המידע. הדבר בתורו עשוי להוביל לצמצום סבלם העצום של מיליוני בעלי חיים, או למצער להגדיל את הסיכוי שסבלם שיהיה למען מטרות שמערכת המשפט משוכנעת שמצדיקות אותו.

גוף המאמר יכלול ארבעה פרקים. שני הראשונים יפרסו את התשתית המשפטית והעובדתית הכללית. פרק ב יציג את חוק חופש המידע, הרציונלים שהוצעו לו והאיזונים שהוא מגלם בין זכויות, ערכים ואינטרסים, בהדגשת זכות הציבור לדעת ובעלות הציבור במידע המצוי בידי רשות ציבורית. פרק ג יסקור את חוק הניסויים והאיזונים שהוא מגלם בין התועלת המבוקשת מהניסויים לפגיעות הקשות שנובעות מהניסויים וידון בשחקנים הרלוונטיים. שני הפרקים הבאים יעסקו בשקיפות המידע בסוגיה. פרק ד יסקור עתירות שהוגשו במטרה לסדוק את האטימות של קירות המעבדה, ובעזרת המידע לעודד לחץ ציבורי שיביא לשינוי במציאות העגומה עבור מאות אלפי בעלי חיים בשנה בישראל. הפרק יצביע על תרומתו של חוק חופש המידע לשקיפות המידע בתחום, מצד אחד, ועל המידע הרב שנותר מוסתר חרף חוק חופש המידע, מצד אחר. פרק ה יבחן בביקורתיות את הצורך בהסתרת מידע בתחום, יטען שבמקרים מסוימים היא אינה לתכלית ראויה ואינה מידתית ויקדם איזון חלופי, במגמה להרחבת השקיפות ולהעמקתה, על כל הטוב שיכול לנבוע מכך. הפרק יכלול רובד נורמטיבי בהצעת פרמטרים של סודיות וחשיפה, במקום הסתפקות בטענה בעלמא לגבי הצורך הכללי בסודיות; ורובד פורמלי, הפונה בחלקו למחוקק, בהצעה לשינוי חוק הניסויים, ובחלקו לבתי המשפט, בהצעה לפרשנות המקדמת את חופש המידע על חשבון חופש ההסתרה.

ב. חוק חופש המידע, תכליותיו ואיזוניו

1. חופש המידע: תיאור המצב הקיים בראי הדיון הישראלי

חוק חופש המידע מעגן בדיון את זכות האזרח לקבל מידע מהרשויות, במובנים מהותיים ודיוניים, גם בנושאים שלמבקש אין לגביהם אינטרס אישי;⁶ "הזכות לדעת" שמקדם החוק⁷ אינה חופפת לצורך לדעת.⁸ כמה רציונלים הוצעו לחופש המידע. האחד הוא שחופש המידע מקדם את הדמוקרטיה ואף מהווה אבן יסוד עבורה,⁹ בהגשמת חופש הביטוי והבקרה הציבורית על

⁶ הלל סומר "חוק חופש המידע: הדיון והמציאות" המשפט ח 435, 437-435 (2003) (להלן: "סומר"); יובל קרניאל ועידן שניר "חוק חופש המידע והאינטרנט: האם הגיעה העת לשינוי חקיקתי?" מאזני משפט ז 307, 310 (2010).

⁷ כך גם בארצות הברית: Beth Simone Noveck, *Rights-Based and Tech-Driven: Open Data, Freedom of Information, and the Future of Government Transparency*, 19 YALE HUM. RTS. & DEV. L.J. 1, 6-7 (2017).

⁸ כך גם בארצות הברית: Autumn M. Montague, *Do Not Disturb: Defining the Meaning of Privacy Under*

Michael Herz, *Law Lags Behind: the Freedom of Information Act*, 49 HOWARD. L.J. 643, 646 (2006)

FOIA and Affirmative Disclosure of Information, 7 CARDOZO PUB. L. POL'Y & ETHICS J. 577, 582-583 (2009).

⁹ זאת להבדיל מבעבר: David Cuillier, *The people's right to know: Comparing Harold L. Cross' pre-FOIA world to post-FOIA today*, 21 COMM. L. & POL'Y 433, 446-448 (2016).

⁹ הצעת חוק חוק חופש המידע, התשנ"ו-1996, ה"ח 2523.

השלטון.¹⁰ הוא מאפשר להתייחס לנושאים שעל סדר היום הציבורי ולהעלות נושאים חדשים¹¹ ומצמצם את הנטייה של רשויות לפעול בסודיות.¹² הוא מאפשר אחריותיות¹³ וביקורת על הרשות.¹⁴ הוא מגשים את המטרות שבבסיס חופש הביטוי.¹⁵ מידע עדכני בעניינים ציבוריים הכרחי לאזרח לגיבוש דעה עצמאית ושקולה.¹⁶ הקשר בין חופש המידע לחופש הביטוי ברור מאוד.¹⁷ כדי לבטא דעה וכדי לשכנע אחרים נדרש מידע.¹⁸ רציונלים נוספים לחופש המידע הם שיקוף התפיסה שהמידע העשיר שבו מחזיקות הרשויות, למשל אודות הרשויות עצמן ואודות פרטים שמוסדרים בידיהן,¹⁹ שייך למעשה לציבור, תפיסה מעין קניינית או תפיסה של נאמנות,²⁰ ואפשר לפרט להגן על זכויותיו.²¹

2. המעצורים בדרך למידע: סעיפי חוק סבוכים בחוק חופש המידע

הזכות לדעת, נקודת המוצא בחוק חופש המידע, גבוהה במדרג הזכויות.²² היו שהציעו שכרכיב בזכות לחופש הביטוי, יש לה ממד חוקתי.²³ אולם ככל זכות, היא אינה מוחלטת.²⁴ היא עשויה להתנגש בזכויות אחרות, כמו הזכות לפרטיות.²⁵ פרט לכך, כדי שחוק חופש המידע יצליח, הגישה למידע צריכה להיות פשוטה, קלה וזולה, ואזרחים צריכים לדעת לבקש מידע לפיו.²⁶ בהקשר זה נכתב שעל המדינה להסיר חסמים המונעים אפשרות להעביר מידע לציבור, דוגמת איסורים פליליים על גילוי.²⁷ היו שהביעו דעה ש"רק שיבוש קשה, רציני וחמור אשר הסתברות התרחשותו היא ודאות קרובה, מאפשר מניעת מידע".²⁸ המציאות בשטח שונה. מצד אחד, האזרח אינו יודע על זכותו לקבל מידע.²⁹ מצד אחר, לרשויות אין תמריץ לאהוד את חוק חופש המידע ולקיימו, ואף

¹⁰ עע"מ 9135/03 המועצה להשכלה גבוהה נ' הוצאת עיתון הארץ, פ"ד ס(4) 217, 234–233 (2006); Peter Molnar, *The Paradox of Informed Participation: What Universities Can Do for Freedom of Information*, 7 CARDOZO PUB L. POL'Y & ETHICS. J. 571, 571 (2009).

¹¹ זאב סגל "זכות האזרח לקבל מידע בעניינים ציבוריים" עיוני משפט י 625, 630, 635 (1985) (להלן: "סגל זכות האזרח לקבל מידע"); סומר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 437; אהרן ברק "חופש המידע ובית המשפט" קריית המשפט ג 95, 97–96 (2003); יורם רבין ורוני פלד "הזכות החוקתית לקבל מידע" ספר דליה דורנר 463, 466–468 (2009); קרניאל ושניר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 312–313.

¹² Sarah Shik Lamdan, *Protecting the Freedom of Information Act Requestor: Privacy for Information*; Mark Rumold, *The Freedom of Information; Seekers*, 21 KAN. J.L. & PUB. POL'Y 221, 224–225 (2012); Benjamin, *Act and the Fight Against Secret (Surveillance) Law*, 55 SANTA CLARA L. REV. 161, 179 (2015); W. Cramer, *Old Love for New Snoops: How Exemption 3 of the Freedom of Information Act Enables an Irrebuttable Presumption of Surveillance Secrecy*, 23 COMM. L. & POL'Y 91, 94–95 (2018).

¹³ Noveck, לעיל ה"ש 7, בעמ' 19–20.

¹⁴ רבין ופלד, לעיל ה"ש 11, בעמ' 472–474. השוו: קרניאל ושניר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 312–313.

¹⁵ שם, בעמ' 313–316; ברק, לעיל ה"ש 11, בעמ' 97–98.

¹⁶ סגל זכות האזרח לקבל מידע, לעיל ה"ש 11, בעמ' 626.

¹⁷ זאב סגל "הזכות לפרטיות למול הזכות לדעת" עיוני משפט ט 175, 180 (1984) (להלן: "סגל הזכות לפרטיות"); קרניאל ושניר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 329.

¹⁸ שם; סגל זכות האזרח לקבל מידע, לעיל ה"ש 11, בעמ' 625–626, 655; ברק, לעיל ה"ש 11, בעמ' 97–98; רבין ופלד, לעיל ה"ש 11, בעמ' 498.

¹⁹ לטקסונומיה של המידע שמחזיקות רשויות ראו: Herz, לעיל ה"ש 8, בעמ' 579–581.

²⁰ סגל זכות האזרח לקבל מידע, לעיל ה"ש 11, בעמ' 626, 635; סומר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 437–438; ברק, לעיל ה"ש 11, בעמ' 98–99; רבין ופלד, לעיל ה"ש 11, בעמ' 469–470; קרניאל ושניר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 311–312.

²¹ שם, בעמ' 316–318; רבין ופלד, לעיל ה"ש 11, בעמ' 471–472.

²² ברק, לעיל ה"ש 11, בעמ' 99–100.

²³ עע"מ 10845/06 שידורי קשת בע"מ נ' הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו פס' 74 לפסק דין השופט דנציגר (פורסם בנבו, 11.11.2008); רבין ופלד, לעיל ה"ש 11, בעמ' 497–498; וכן ברק, לעיל ה"ש 11, בעמ' 104. השוו: Molnar, לעיל ה"ש 10, בעמ' 571–572.

²⁴ בג"ץ 10271/02 פריד נ' משטרת ישראל מחוז י-ם פ"ד ס(ב) 106, פס' 7 לפסק דינו של השופט עדיאל (2006).

²⁵ סגל הזכות לפרטיות, לעיל ה"ש 17, בעמ' 186–200.

²⁶ סומר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 438.

²⁷ קרניאל ושניר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 321; המכון הישראלי לדמוקרטיה נייר עמדה 56 סודות רשמיים: הצעה לתיקון האיסור הפלילי 75–76 (2005).

²⁸ ברק, לעיל ה"ש 11, בעמ' 103.

²⁹ Molnar, לעיל ה"ש 10, בעמ' 573–574. בקשות רבות לחופש מידע מוגשות דווקא בידי גופים עסקיים, במגמה ללמוד על המתחרים: David E. Pozen, *Freedom of Information beyond the Freedom of Information Act*, 165 U. PA. L. REV. 1097, 1103 (2017).

יש להן תמריצים מנוגדים,³⁰ וחלקן אף הביעו זלזול בחוק.³¹ הן מעדיפות להפיץ רק מידע המשרת אותן, לאחר תהליך בחירה, עיצוב וסגנון.³² גם אם הנחת המוצא היא גילוי,³³ לא אחת הרשויות דוחות בקשות מידע בהישענן על הפטורים בחוק.³⁴

תיאור קצר של אלו הוא חשוב להמשך הדרך, לדיון בחופש המידע לגבי עולם הניסויים. למשל, סעיף 8 לחוק חופש המידע מאפשר לדחות בקשת מידע במקרים מגוונים, כשסעיף קטן 1 מתיר לנהוג כאמור כשהבקשה למידע מצריכה הקצאת משאבים בלתי סבירים.³⁵ סעיף 9 לחוק חופש המידע מתאר סוגים של מידע שאין למסור, או שניתן שלא למסור, כשסעיף 9(א)(4) קובע שאין למסור מידע שאין לגלותו על פי כל דין. סעיף 9(ב)(1) לחוק חופש המידע מתייחס למידע שגילוי עולל לשבש את התפקוד התקין של הרשות הציבורית או את יכולתה לבצע את תפקידיה. סעיף 9(ב)(6) לחוק חופש המידע קובע אי-גילוי מידע מחשש לפגיעה בסוד מסחרי. סעיף 13 עוסק בהגנה על צדדים שלישיים. למשל מידע שמסרו צדדים שלישיים בתנאי שהמידע לא יתגלה או מידע שגילוי עולל לפגוע בתפקוד התקין של הרשות – צפוי שלא להימסר.³⁶ לאור החריגים הללו ולאור תמריצים של הרשויות שלא לשתף פעולה עם בקשות חופש מידע, הודגש בספרות שעל בתי המשפט למנוע ניסיונות של רשויות למסמס את החוק ולסרבלו.³⁷

כשבקשת חופש מידע נתקלת במעצור, עשויה לעלות שאלת המניע לבקשה. היו שהציעו שאין זה רלוונטי ואין סיבה למנוע מידע ממבקש רק משום שטעמיו אינם ברורים או רצויים.³⁸ מנגד, אחרים גרסו שבקשת מידע שנועדה לאפשר למבקש לקחת חלק בשיח הציבורי ראויה להגנה חזקה יותר מבקשת מידע לצורך מסחרי.³⁹ סעיף 10 דן בשיקול דעת הרשות בדחיית בקשת מידע. יש לשקול את עניינו של המבקש במידע וכן את העניין הציבורי שבגילוי המידע מטעמי שמירה על בריאות הציבור או בטיחותו, או שמירה על איכות הסביבה. כמובן, כדי להבין את המניע לבקשת מידע בנוגע לניסויים בבעלי חיים, יש לעמוד בקצרה על המצב המשפטי בסוגיית הניסויים.

ג. חוק הניסויים, תכליותיו ואיזונו

1. מבוא

תעשיית הניסויים היא ענקית: בארצות הברית נערכו ניסויים בעשרות מיליוני בעלי חיים בשנה בשנות השמונים,⁴⁰ במאות מיליונים בתחילת שנות התשעים⁴¹ ובמספרים גבוהים יותר כיום.⁴² עם

³⁰ יורם רבין ורועי פלד "שבע שנים לחוק חופש המידע: האם הושגה השקיפות המיוחלת?" המשפט יא 625, 628 (2007).

³¹ קרניאל ושניר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 354.

³² סומר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 438, 440, 442. השוו למצב בארצות הברית: Herz, לעיל ה"ש 8, בעמ' 584–591.

³³ Cuillier, לעיל ה"ש 8, בעמ' 458.

³⁴ רבין ופלד, לעיל ה"ש 30, בעמ' 630. כך גם בארצות הברית: Cramer, לעיל ה"ש 12, בעמ' 95–96.

³⁵ עמ"מ 2398/08 מדינת ישראל – משרד המשפטים נ' סגל, פ"ד סד(3) 666, פסי 16–17 לפסק דינה של השופטת נאור (2011).

³⁶ לביקורת: סומר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 450–455.

³⁷ שם, בעמ' 449. בארצות הברית נכתב שאחת ממטרות החוק היא למנוע מרשויות "לקבור" בקשות מידע, אולם מידע רב אינו נגיש, ובקשות מידע לעיתים כרוכות בשנות המתנה; Herz, לעיל ה"ש 8, בעמ' 583–584; Bogard, לעיל ה"ש 48, בעמ' 484. על הסרבול האמריקני ועלות האגרות למבקש ראו: Zachary Pall, *The High Costs of Costs: Fees as Barriers to Access Within the United States and Canadian Freedom of Information Regimes*, 7 (2009) 602–612, 599; CARDZO PUB L. POL'Y & ETHICS. J. 599, Pozen; לעיל ה"ש 29, בעמ' 1123; Rumold, לעיל ה"ש 12, בעמ' 179.

³⁸ סומר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 455–456, 458.

³⁹ רבין ופלד, לעיל ה"ש 11, בעמ' 498, 501.

⁴⁰ סינגר שחרור בע"ח, לעיל ה"ש 4, בעמ' 254–256.

⁴¹ לוי ולוי אתיקה, לעיל ה"ש 4, בעמ' 348.

⁴² Bethany Hope Rishell, *Harming Humans via Animal Analysis: A Utilitarian Critique of Regulatory Requirements and Emphasis in the Pharmaceutical, Cosmetic, and Industrial Chemicals Industries*, 21 QUINNIPIAC HEALTH L.J. 203, 206 (2018).

צמיחת הניסויים בבעלי חיים, צמחו גם תנועות לצמצום⁴³ ובהמשך גם חוקים המגבילים ניסויים, שחלקם התקבלו לאחר חשיפות ציבוריות של עולם הניסויים.⁴⁴ בישראל נכפים ניסויים על מאות אלפי בעלי חיים מדי שנה.⁴⁵ בשנת 2016 נכפו בישראל 507,018 ניסויים בבעלי חיים, ואילו בשנת 2017 מספר הניסויים שנכפו על בעלי חיים עמד כבר על 1,238,178.⁴⁶ נכון לשנת 2019, 52 מוסדות בישראל עורכים בהיתר ניסויים בבעלי חיים. אלו כוללים את כל האוניברסיטאות בישראל, הטכניון ומכון וייצמן, מכללות שונות, בתי חולים ומרכזים רפואיים שונים, תאגידים מגוונים ועוד.⁴⁷ חלק מהמוסדות האמורים ממומן או מתוקצב בידי המדינה, וחלק אחר הוא פרטי. הוויכוח הציבורי לגבי ניסויים בחיות כמעט תמיד נערך ברמת הפשטה גבוהה, כשכל צד מביא דוגמאות לעמדתו, שלא בהתייחס למקרה קונקרטי אחד.⁴⁸ לפיכך, אף שהמאמר אינו מתמקד בלגיטימציה של ניסויים, אלא במידע הציבורי אודות ניסויים, קצת אור הכרחי להבנת הסוגיה. למשל, המדע אינו יודע להסביר באופן מלא את האופן שבו פועלים רעלים על הגוף האנושי (ועל גופים חיים אחרים). בדיקת בטיחות לקראת שימוש בחומר מסוים עשויה לחייב עד 17 בדיקות רעילות שונות כדי למנוע הרעלה דרך העור, העיניים, מערכת הדם, בבליעה וכדומה. גם כיום, רוב מכריע של הבדיקות האלה נערך על בעלי חיים. במבחני רעילות בעלי חיים נחשפים לריכוז גבוה של כימיקלים כדי לצפות בנזק שיחוו. בדוגמה אחת מני רבות למבחני רעילות, עכברים זכרים ונקבות מסוממים בתרכובת שבועיים לפני הזדווגות. הזכרים מחוסלים לאחריה, והנקבות נצפות עד קרוב ללידה ואז עוברות ניתוח קיסרי ללא הרדמה, שאחריו יומתו. העוברים המתים נצפים לבחינת גידולים סרטניים, עיוותים או נזק רעילות אחר. במבחן המינון הקטלני 50% (LD50), בין 60 ל-200 בעלי חיים מסוממים עם כמות כימיקליים גבוהה, כשהניסוי חוזר עם הגברת כמות הרעלים עד ש-50% מבעלי החיים מתים. לפני מותם בעלי החיים סובלים מהתקפי כאב, שלשול, דימום, שיתוק ועוד.⁴⁹

2. חוק הניסויים הישראלי ומגמותיו

לפני כרבע מאה נתקבלו בכנסת שני חוקים חשובים בנושא בעלי חיים. הכללי הוא חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים).⁵⁰ חוק זה הציג את בעל החיים לראשונה בישראל כישות הראויה להגנה משפטית כשלעצמה, ולא רק בהיותה שייכת לאדם. החוק כונן דרכים שונות להגן על בעלי

⁴³ התנועה נגד וויסקציה (ניסוי בגוף חי) צמחה באנגליה החל מהשנים 1873–1874: Peter Radan, *Antivivisection*, 35 SYDNEY L. REV. 519, 523–525 (2013) *and Charity*. התנועה האמריקנית נגד וויסקציה קמה זמן קצר לאחר מעבדות הניסוי באמריקה: Larry T. Garvin, *Constitutional Limits on the Regulation of Laboratory Animal*; Karina L. Schrenghorst, *Animal Law – Cultivating Research*, 98 YAEL L.J. 369, 371 (1988); *Compassionate Law: Unlocking the Laboratory Door and Shining Light on the Inadequacies & Contradictions of the Animal Welfare Act*, 33 W. NEW ENG L. REV. 855, 868 (2011).

⁴⁴ החוק הבריטי הראשון המגביל ניסויים התקבל בשנת 1876. ראו: Kimberly Nicole Clark, *No democracy for animal lovers: the exclusion and marginalization of animal rights activists in America*, 31 WHITTIER L. REV. 319, 322 (2009). בשנות השישים של המאה העשרים פורסמו במגזינים אמריקניים סיפורים על גנבת חיות מחמד ומכירתן למעבדות ניסויים. בתגובה לזעקה הציבורית שהתעוררה, חוקק הקונגרס את חוק רווחת חיות מעבדה, שתוקן לאורך השנים, גם לאור חשיפות ציבוריות. ראו: Courtney G. Lee, *The Animal Welfare Act at Fifty: Problems and Possibilities in Animal Testing Regulation*, 95 NEB. L. REV. 194, 196–197 (2016); Leslie, *Lay Persons and Community Values in Reviewing Animal Experimentation*, 2006 U. CHI LEGAL (2006), F. 113, 116–118; Garvin; F. 113, 116–118; Schrenghorst; לעיל ה"ש 43, בעמ' 374, 378; לעיל ה"ש 43, בעמ' 871–875.

⁴⁵ משרד הבריאות "המועצה לניסויים בעלי חיים – נתונים סטטיסטיים" אתר משרד הבריאות www.health.gov.il/Services/Committee/animax/Pages/statistics.aspx (2018).

⁴⁶ משרד הבריאות "שימוש בבע"ח למחקר במדינת ישראל שנת 2017" (2018).

⁴⁷ משרד הבריאות "המועצה לניסויים בעלי חיים – רשימת המוסדות המאושרים למחקר" אתר משרד הבריאות www.health.gov.il/Services/Committee/animax/Pages/institutions.aspx.

⁴⁸ Jessica Eisen, *Beyond Rights and Welfare: Democracy, Dialogue, and the Animal Welfare Act*, 51 U. MICH J. L. REFORM 469, 488, 536 (2018).

⁴⁹ Rishell, לעיל ה"ש 42, בעמ' 215–216.

⁵⁰ חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), התשנ"ד–1994, ס"ח 1447 (להלן: "חוק ההגנה").

חיים, לרבות איסורים פליליים מגוונים, שאחד מהם אפילו הפך בחלוף השנים מעוון לפשע.⁵¹ עם לידת החוק נולד חריג להגנות המשפטיות לבעלי החיים: ניסויים בבעלי חיים, המבוצעים על פי חוק הניסויים,⁵² שנולד לצד חוק ההגנה.

קל לזהות את התכליות שמבקש חוק הניסויים לאזן, וקל לזהות את ההתנגשות החריפה ביניהן. התכלית האחת היא הפקת ידע חשוב, רפואי, מדעי וכדומה, והיא לכאורה בת השגה (רק) באמצעות ניסויים בבעלי חיים; ואילו האחרת היא צמצום סבלם של בעלי חיים הנגרם מהניסויים, חמלה.⁵³ את שתי התכליות המתנגשות ניתן לנסות וליישב לכדי גישה פופולרית אחת, "רווחה",⁵⁴ או למצער "הומניות".⁵⁵ אף שהמונח "רווחה" נראה בלתי הולם בעליל לתיאור הנעשה בעולם הניסויים, כגישה הוא עשוי לתאר היטב את מגמת החוק. זאת בהשלמה עם פגיעה וניצול אנושיים שיטתיים של בעלי חיים לנוכח שיקולי תועלת, מצד אחד, ובהטלת מגבלות והסדרה על הפגיעה והניצול לנוכח שיקולי חמלה, מצד אחר.⁵⁶ כמעט כולם טוענים שהם תומכים בגישת הרווחה,⁵⁷ ואפילו נסיינים מסכימים שיש למנוע סבל מיותר מבעלי חיים ושדרוש יחס הומני כלפיהם.⁵⁸ מגמת התועלת מאוזנת לכאורה במגמת החמלה. כיצד מגשים החוק את המגמות?

2.א. הגשמת מגמת החמלה

חמלה (אמפתיה) היא תחושה שחש אדם לאור סבלו של אחר, תחושה רחוקה מנעימה המבקשת להסתיים בדרך יחידה: סיום סבלו של האחר, בהתייבבות לצד החלשים כנגד הכוחנות שמפעילים כנגדם החזקים.⁵⁹ הגשמה חלקית של חמלה עולה מחוק הניסויים, במגבלות שונות המוטלות על ניסויים. חלק מהן משתקפות ברעיון "שלושת ה-R": Refine, Reduce, Replace,⁶⁰ שמתבטא גם בחוק הישראלי. מטרת הניסוי מוגבלת ל"קידום הבריאות, הרפואה ומניעת סבל, המחקר המדעי, בדיקה או ייצור של חומרים או חפצים, חינוך והוראה".⁶¹ על המועצה לקבוע כללים לניסויים, כדי להבטיח את מזעור הסבל הנגרם לבעלי החיים ומניעת עריכת ניסויים מיותרים.⁶² מספר בעלי החיים בניסוי מוגבל למינימום הדרוש, ועל הניסויים להיערך תוך מזעור הכאב והסבל,⁶³ בהרדמה או באלחוש, אלא אם מתחייב אחרת, בסולם הפילוגנטי הנמוך ביותר שנדרש ובסיום הניסוי

⁵¹ חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (תיקון מס' 10), התשע"ו-2015, ס"ח 2516.
⁵² ס' 1 לחוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים), התשנ"ד-1994, ס"ח 1479, 298 (תיקון עקיף לחוק צער בעלי חיים, התשנ"ד-1994) תוך זמן קצר הוסף חריג שעניינו המתת בעלי חיים שנעשתה לצורך מאכל אדם.
⁵³ ע"מ 1704/15 האוניברסיטה העברית נ' העמותה למודע מוסרי פס' 22 לפסק דינו של השופט סולברג (פורסם בנבו, 18.7.2017) (להלן: "עניין האוניברסיטה העברית").

⁵⁴ לוי ולוי אתיקה, לעיל ה"ש 4, בעמ' 180; Darian M. Ibrahim, *The Anticruelty Statute: A Study in Animal Welfare*, 1 J. ANIMAL L. & ETHICS 175, 178 (2006) (להלן: "Ibrahim").
⁵⁵ Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 491.

⁵⁶ Gary L. Francione, *Animal Rights and Animal Welfare*, 48 RUTGERS L. REV. 397, 397 (1996); בג"ץ 9232/01 "נח" ההתאחדות הישראלית של הארגונים להגנת בעלי-חיים נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נז(6) 212, פס' 11-15 לפסק דינו של השופט גרוניס (2003).

⁵⁷ Robert Garner, *Animal Welfare: A Political Defense*, 1 J. ANIMAL L. & ETHICS 161, 161 (2006); Francione, לעיל ה"ש 56, בעמ' 398. ייתכן שתמיכתם של נסיינים ברעיון הרווחה וצמצום הסבל נובעת מהבנתם שבפועל רעיון זה אינו מגביל אותם כלל. ראו: Darian M. Ibrahim, *Reduce, Refine, Replace: The Failure of the Three R's and the Future of Animal Experimentation*, 2006 U. CHI. LEGAL F. 195, 196 (2006).

⁵⁹ אבי שגיא "בין אתיקה של חמלה לאתיקה של צדק" ידידיה צ. שטרן **צדק שלי, צדק שלך: צדק בין תרבויות** 173, 176-184 (2010); אסף הרדוף "התעללות ראויה? בין צער בעלי חיים לעונג האדם" **דין ודברים** י 141, 197-198 (2017) (להלן: "הרדוף" "התעללות ראויה?").

⁶⁰ שלושת ה-R נולדו בספר משנת 1959, ראו: W.M.S RUSSELL & R.L BURCH, *THE PRINCIPLES OF HUMANE EXPERIMENTAL TECHNIQUE* (1959). המשטר הפדרלי תובע אותם: חלופות לניסויים אם אפשר, צמצום הניסויים וצמצום הסבל בניסויים. אולם יעילותם בצמצום הסבל של בעלי חיים היא מוגבלת מאוד, בין היתר משום שאינם מספקים מנגנון לקריאת תיגר על מטרת המחקר של הניסוי, אפילו אם אינה נחוצה, לאור חורים בחוק ואי-התאמה לשיטות מחקר מודרניות. ראו: Ibrahim, לעיל ה"ש 58, בעמ' 196-199, 209-210, 213, 222; Lee, לעיל ה"ש 44, בעמ' 200; Leslie, לעיל ה"ש 44, בעמ' 120-121.

⁶¹ ס' 1 לחוק הניסויים.

⁶² ס' 4 לחוק הניסויים.

⁶³ ס' 8 לחוק הניסויים.

בהמתה כשבעל החיים אינו בהכרח.⁶⁴ החוק קובע במפורש שאין להתיר ניסוי אם מטרתו ניתנת להשגה בדרכים חלופיות סבירות⁶⁵ ושאינן לערוך ניסוי לבדיקת מוצרי קוסמטיקה (שאינם לצורכי בריאות) וחומרי ניקוי.⁶⁶ יודגש שאף שבישראל אסור לערוך ניסויים לצרכי קוסמטיקה, מותר לייבא מוצרים שהופקו לאחר ניסויים אכזריים שכאלו.⁶⁷ החוק אף מאיים בסנקציה של שנת מאסר על מי שעורך ניסוי ללא היתר או חורג ממנו.⁶⁸ פרט לכל אלו, ההגדרה הרחבה של "בעל חיים" בישראל כבעל חוליות פירושה הגנה משפטית פוטנציאלית לבעלי חיים שמהווים אחוז ניכר ממושא הניסויים,⁶⁹ דוגמת דגים, עכברים, חולדות וציפורים, בעלי חיים שאינם זוכים ולו להגנה מזערית בתעשיית הניסויים במדינות כמו ארצות הברית.⁷⁰

2. ב. הגשמת מגמת התועלת

הגשמת מגמת החמלה במלואה פירושה עצירת הניסויים בשיטות חשות. עצם אפשר ניסויים כאמור משקף את מגמת הנגד, התועלת המופקת מניסויים.⁷¹ גם ההחרגה של ניסויים מחוק ההגנה מבטאת את מגמת התועלת. אף שחוק ההגנה זוכה לאכיפה דלה מאוד,⁷² עדיין יש בו פוטנציאל גדול להגן על בעלי חיים בהקשרים אזרחיים, מינהליים ואפילו פליליים. חוק ההגנה, הכוח המשפטי המגן העיקרי לגבי בעלי החיים, יצר איסורים פליליים קונקרטיים מגוונים ואיסור מופשט אחד וחשוב, בסעיף 2(א) לחוק, לענות, להתאכזר ולהתעלל בבעל חיים. בבית המשפט העליון בעניין **חמת גדר** נקבעו תכליות האיסור: חוש המוסר, ההגינות וההוגנות, תחושת החמלה והציווי להגן על חלשים, מצד אחד, ומניעת חלחול של הקהות והאכזריות, שבהן האדם נוהג כלפי בעלי החיים, לנשמתו שלו.⁷³ בעניין **העמותה למען החתול** נקבע שהחוק אוסר להמית בעלי חיים בלי טעם ראוי ומבורר, שערך החיים של בעלי החיים קודם בחוק ההגנה לעומת אינטרסים אחרים ושלבעלי החיים זכות לחיות שיש להתחשב בה.⁷⁴ בעניין **נח** נקבע ברוב דעות שגם בעלי חיים בתעשיית המזון מהחי מוגנים באמצעות החוק והאיסור ואפילו פרקטיקות חקלאיות ותיקות אינן חסינות מתחולת האיסור. כך נפסקה פרקטיקת פיטום האווזים בישראל.⁷⁵

⁶⁴ התוספת לחוק הניסויים.

⁶⁵ ס' 9 לחוק הניסויים.

⁶⁶ ס' 10 לחוק הניסויים. דוגמה לניסוי מדעי שאינו חוקי בישראל בהיותו לצורכי קוסמטיקה הוא ניסוי דרייז (Draize): עיניהם של ארנבים נפתחות בכוח, מוחדר להן חומר כימי, וגופם משותק כדי שלא ינגבו את עיניהם. קיימת גם גרסה של הצפת העור בכימיקלים. ניסוי זה עודנו נערך בארצות הברית, וקרוב למאה וחמישים אלף בעלי חיים בשנה עוברים אותו, כשלעיתים אותו בעל חיים חווה את הניסוי יותר מפעם אחת. ראו: Rishell, לעיל ה"ש 42, בעמ' 216–217.

⁶⁷ על דיסוננס ערכי-משפטי זה ראו: אסף הרדוף "רחוק מהעין, רחוק מהמצפון: מימון ישראלי לאכזריות זרה לבעלי חיים" המשפט כא 105, 105–137 (2016) ס' 123(1) לחוק הניסויים.

⁶⁸ Rishell, לעיל ה"ש 42, בעמ' 206.

⁶⁹ הקונגרס האמריקני החריג עכברים, חולדות וציפורים מההגנה בתעשיית הניסויים, בקובעו שאינם מוגדרים כבעלי חיים. Lauren Magnotti, *Giving a voice to those who can't speak for themselves: toward greater regulation of animal experimentation*, 13 BUFF. ENVTL. L.J. 179, 192 (2006); Rishell, לעיל ה"ש 42, בעמ' 223; Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 478–477; Lee, לעיל ה"ש 44, בעמ' 205. לקריאה להרחבת ההגדרה כך שתכלול גם את בעלי החיים הללו ראו שם, בעמ' 211–212, 241.

⁷¹ דנה ישטוב "הפשרה הפושרת של חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים)" **חיות וחברה** 42, 61–62 (2010).

⁷² הרדוף "התעללות ראווה?", לעיל ה"ש 59, בעמ' 167–173.

⁷³ רע"א 1684/96 **עמותת תנו לחיות לחיות נ' מפעלי נופש חמת גדר בע"מ**, פ"ד נא(3) 832, 858–862 (1997) (להלן: עניין **חמת גדר**).

⁷⁴ בג"ץ 6446/96 **העמותה למען החתול נ' עיריית ערד**, פ"ד נה(1) 769, פס' 5–8, 10–11 לפסק דינו של השופט גולדברג וכן פס' 24, 28 לפסק דינה של השופטת שטרסברג-כהן (1998) (להלן: עניין **העמותה למען החתול**). כן ראו את פרשת ההמשך: בג"ץ 4884/00 **עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' מנהל השירותים הוטרינריים בשדה במשרד החקלאות** פס' 8–6, 11 לפסק דינה של השופטת דורנר (פורסם בנבו, 2.6.2004) (להלן: עניין **תנו לחיות לחיות**).
⁷⁵ עניין **נח**, לעיל ה"ש 56, פס' 12–16 לפסק דינה של השופטת שטרסברג-כהן.

בחוק ההגנה סעדי מפתח, כבקשה לצו מניעה בידי ארגון למען בעלי חיים;⁷⁶ אולם ניסויים בהיתר בבעלי חיים הוחרגו מתחולת חוק ההגנה. המצב עגום מכך: בהיעדר מסגרת דיונית מתאימה עבור גורמים בעלי מוטיבציה להגן על בעלי חיים, אפילו הרטוריקה השיפוטית על מוסר, הגינות, הוגנות וחמלה אינה בנמצא לגבי בעלי חיים ומתחלפת בדחיות נחרצות,⁷⁷ מחיקות על הסף⁷⁸ או בהטעמת חשיבותו של הרובד העובדתי של השאלה ובמסמוס חשיבותו של הרובד המשפטי-ערכי.⁷⁹ קשה למצוא בישראל פסיקה שדנה ברצינות בלגיטימציה של ניסויים. לא אחת, ליטיגציה הקשורה לניסויים עוסקת בשאלות אחרות, למשל חוזיות⁸⁰ או צרכניות.⁸¹ החרגת המחוקק את חוק ההגנה והדרת הרטוריקה השיפוטית שלו מקלות מאוד על תעשיית הניסויים.

הרכב המועצה לניסויים, המאושת ברובה מנסיינים ותומכי ניסויים, מבטא מגמה לקידום הניסויים. מתוך עשרים ושלושה חברי מועצה, שלושה בלבד הם נציגים מארגונים למען בעלי חיים. משרדים שונים לא מינו נציגים, והחלטות רבות מתקבלות בהיעדר נציגים שמחוץ לתחום מדעי החיים והרפואה או במניין נמוך שבו יש רוב ברור לנציגים המעוניינים בניסויים.⁸² מעבר לכך, בהתאם לסעיפים 13-14 לחוק הניסויים, המועצה מוסמכת להקים את הוועדה הארצית, שתיתן היתרים קונקרטיים לניסויים לאור הבקשות שתקבל; וכן ועדה פנים-מוסדית למוסד מסוים, שממלאת את תפקידי הוועדה הארצית להתיר עריכת ניסוי קונקרטי, שתפעל לפי כללי המועצה או כללים פנימיים שקבע לעצמו המוסד, כללים שהמועצה אישרה.⁸³ הנסיין מחויב לדווח לוועדה הארצית על תוצאות הניסוי, ואילו המוסדות, הוועדות והנסיינים מחויבים בדיווח למועצה כל שישה חודשים. במבט מהצד כמובן קיים ניגוד אינטרסים במצב שבו גורמים מתעשיית הניסויים הם חלק מהגוף שתפקידו לפקח על הניסויים ועל צמצומם למינימום ההכרחי.⁸⁴ על הביקורת במעבדות אחראיות הוטרניריות של המועצה, שכפופות ליו"ר המועצה,

Ariel L. Bendor and Hadar Dancig-Rosenberg, *Animal Rights in the Shadow of the Constitution*, 24 ⁷⁶ ANIMAL L. 99, 105 (2018).

⁷⁷ עתירה נגד ניסויים בכלבים במסגרת הכנת רופאים לטיפול בטרואומה, בטענה שהניסויים מיותרים באשר יש חלופה זמינה, נדחתה, תוך שהנשיא ברק קובע שאין זה משנה אם מדובר ב"ניסוי", או לא, משום שבכל מקרה הוא מותר: בג"ץ 9374/02 "תנו לחיות לחיות" נ' תא"ל ד"ר מינטקוביץ', פ"ד נו(3) 128 (2003).

⁷⁸ עתירה לפתוח הליך משפטי נגד ניסויים בקופים בישראל, בטענה להפרת חוק ההגנה וחוק הניסויים, סולקה על הסף: בש"א (ראשון-לציון) 320/08 תנו לחיות לחיות נ' מכון ויצמן למדע (פורסם בנבו, 17.2.2008) (להלן: עניין מכון ויצמן למדע).

⁷⁹ העמותה למען מדע מוסרי עתרה לבטל היתרים לניסויים בקופים. בפסק דין קצרצר בג"ץ דחה את העתירה ובהסכמת הצדדים מינה ועדת ביקורת שתבחן את השאלות העובדתיות שהתעוררו: בג"ץ 5711/02 העמותה למען מדע מוסרי נ' המועצה לניסויים בבעלי חיים (פורסם בנבו, 11.11.2002).

⁸⁰ בקשר להחלטת אל על להפסיק לייצא קופים מישראל לשם הובלתם לצרכי ניסויים: ע"א 6763/13 חוות בי אפ סי בע"מ נ' אל על (פורסם בנבו, 14.11.2013).

⁸¹ תובענה ייצוגית של הטעיה צרכנית לגבי ניסויים בבעלי חיים לצורך הפקת מוצרי ניקיון: ת"א (ת"א) 2150-07 אורלי פרנקל נ' הנקל סוד בע"מ (פורסם בנבו, 9.1.2011).

⁸² מבקר המדינה דוחות על הביקורת באיגודים ובמוסדות להשכלה גבוהה 190 (2004) (להלן: דוח ההשכלה הגבוהה); מבקר המדינה דוח שנתי 2010 ולחשבונית שנת הכספים 2009, 1465, 1469, 1474 (2011) (להלן: דוח שנתי 2010); ישטוב, לעיל ה"ש 71, בעמ' 65-66. בארצות הברית נכתב על תפקידם של הדיוטות בוועדות ועל הערך המוסף שמספקת נקודת מבט חיצונית, בדגש שהחלטה אם לערוך ניסוי בבעלי חיים כוללת ממדים חברתיים ומוסריים, ושאלם נקבל שערכים חברתיים צריכים להישקל באיזון שבין אינטרסים אנושיים וחיתיים בניסוי, ברור הצורך בייצוג הקהילה בוועדות. צוין שבשבידי יש ועדות שחצי מחבריהן נציגי ציבור. עוד נכתב שהוספת חברים מארגונים למען בעלי חיים תצמצם את התופעה של הקצנה קבוצתית לטובת הנסיינים. ראו: Leslie, לעיל ה"ש 44, בעמ' 123-124, 126, 128-130.

⁸³ בארצות הברית, כל מכון מחקר צריך להחזיק ועדה שתעריך את הטיפול, היחס, ההחזקה והשימוש בחיות ולהבטחת העמידה בחוק. מצופה מהוועדה לערוך ביקורות לפחות פעמיים בשנה במתקן, להפיק דוחות הערכה ולדווח על הפרות. הוועדה מוסמכת לסרב לתת היתר למחקר או להשעות פעילויות מחקר שנוגדות את התקנות. הוועדה אינה יכולה לבקר את מטרת הניסוי או לאזן בינה לבין הנזק לבעלי החיים וככלל אינה יכולה לאסור שיטות ניסוי; Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 479-480.

⁸⁴ Richard D. Ryder, *Speciesism in the Laboratory*, in IN DEFENSE OF ANIMALS: THE SECOND WAVE ⁸⁴ 87,92-95 (Peter Singer, ed., 2006).

נסיין בעצמו.⁸⁵ הן מדווחות למועצה, שבה יש רוב לנציגי הניסוי. כלומר, גורם הפיקוח כפוף למפוקחים לו. על ניגוד אינטרסים זה הצביעו בישראל בפרקטיקה,⁸⁶ באקדמיה⁸⁷ ואף בביקורת רשמית.⁸⁸ ניגוד עניינים הוא תופעה מסוכנת ופסולה, בעיקר בשירות המדינה, ויש לפעול לנטרולו.⁸⁹

לאור זאת, אין זה מפתיע לגלות שברבע המאה שהחוק קיים, כשמיליוני בעלי חיים נכפתו במעבדות והוצבו בכפייה על שולחן הניסויים, אף שדוחות מבקר המדינה חשפו הפרות יסודיות של חוק הניסויים, הן מצד הנסיינים והן מצד המועצה,⁹⁰ איש לא הועמד לדין בעבירות לפי חוק הניסויים או בעבירות לפי חוק ההגנה בקשר לניסויים.⁹¹ קשה לשער שאף ניסוי לא חרג מהיתר או נערך ללא היתר. יודגש שלפי לשונו של החרג לחוק ההגנה, התנהלות בניגוד לחוק הניסויים משיבה את סעדי חוק ההגנה לתוקפם, לרבות האיסורים הפליליים; אך זאת על הנייר בלבד.⁹² החוק מקל על הניסויים גם בחובות הפיקוח הרפות שהוא מטיל. אף שחברי המועצה מוסמכים לבקר במקומות הניסוי, ככתוב בסעיף 6, אין זו חובתם ובפועל שנים רבות נמנעו מכך כמעט לגמרי.⁹³ גם חובות הדיווח אינן מאפשרות פיקוח אמיתי, וקשה מאוד להניח שהדיווחים משקפים את מלוא האמת ושקריאת דוחות מספיקה לשם אכיפת החוק.⁹⁴ מעבר לבעיית חוסר האחידות

⁸⁵ סינגר הוסיף שנוכחות בניסוי של וטרנר שתפקידו להשיג על בעלי החיים אינה יכולה באמת להרגיע את הציבור. הציבור מניח שוטרנרים דואגים לבעלי החיים, ולכן בחרו בתפקיד זה; אך דווקא אנשים שדואגים, לא אחת נושרים ממסלול ההכשרה, שכרוך בביצוע ניסויים בבעלי חיים; ראו סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 105. וראו גם עתירת סטודנטית חובבת בעלי חיים שתכננה ללמוד וטרנריה וביקשה לשווא להימנע מניסוי: ה"פ (מרכז) 464-04-08 **ברודצקי נ' האוניברסיטה העברית** (פורסם בנבו, 28.4.2009). חשוב לזכור מניין באה היד המשלמת לוטרנרים: אסף הרדוף "גן חיות: בעקבות במקום – מתכננים למען זכויות תכנון נ' הוועדה לדירור לאומי במחוזי ירושלים". **"המשפט" ברשת: זכויות אדם – מבזקי הארות פסיקה** 40, 4, 12-10 (2015) zola.colman.ac.il/wp-content/uploads/2017/11/40-3.pdf. פרט לכך, הוטרנר אינו נסיין או מדען חוקר כשלעצמו, ולפיכך אינו בהכרח מומחה לחלופות לניסויים, אין לו כלים להציע מערך ניסוי חלופי גם כשמדובר בניסוי שגורם סבל רב ואין לו אינטרס לבטל ניסויים בבעלי חיים. אילו ייסגרו מעבדות הניסוי (וכמוהן תעשיות אחרות שמנצלות בעלי חיים), וטרנרים רבים יפסידו את פרנסתם. עוד יש לזכור כי וטרנרים נוטלים כדבר שבשגרה חלק בהמתת בעלי חיים, למען השגת מטרת אנשויות. כלבים בריאים רבים מומתים בידי וטרנרים משום שלא נמצא להם בית והאדם אינו מוכן להותירם חופשיים. כלבים וחתולים אחרים מומתים כשהם חשודים כחולים, אף ללא בדיקה שתודא שהם חולים. בהקשר זה ראו את הנהלים הוטרנריים דלי האמפתיה ואת התנהלות הוטרנרים באופן שאינו משקף אמפתיה רחבה לבעלי חיים, עד כדי ירי בבעלי חיים: ת"פ (ב"ש) 4184/01 **לשכת תביעות מרחב נגב – באר שבע נ' שמחון** (פורסם בנבו, 12.7.2005); ת"פ (י-ם) 6410-08 **מדינת ישראל נ' ברזילי** (פורסם בנבו, 2.3.2011). לעיתים מאשרים וטרנרים המתה של אוכלוסיות רחבות, רק מפאת התרחבותן. ראו: עניין **העמותה למען החתול**, לעיל ה"ש 74; עניין **עמותת "תנו לחיות לחיות"**, לעיל ה"ש 74.

⁸⁶ ליוואן סגל "החתולים שומרים על השמנת" **גלובס** (14.3.2010) www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000546413.

⁸⁷ ישטוב, לעיל ה"ש 71, בעמ' 66; אסף הרדוף "ניסויים בהסתרה: עשרים שנה לחוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים) התשנ"ד-1994" **חיות וחברה** 51, 50, 53 (2014).

⁸⁸ **דוח ההשכלה הגבוהה**, לעיל ה"ש 82, בעמ' 188-189, 203-204; **דוח שנתי 61**, לעיל ה"ש 82, בעמ' 1469, 1505, 1517, 1521, 1523, 1525, 1527-1528.

⁸⁹ "עריכת הסדרים למניעת ניגוד עניינים בשירות המדינה" **הנחיות היועץ המשפטי לממשלה** 1.1555 (התשס"ו).

⁹⁰ **דוח ההשכלה הגבוהה**, לעיל ה"ש 82, בעמ' 181-204; **דוח שנתי 61**, לעיל ה"ש 82, בעמ' 1461-1529.

⁹¹ זאת לאור עיון באתר הרשות השופטת ובמאגרי המידע הממוחשבים פדאור, נבו, תקדין ודינים, נכון לנובמבר 2018. גם בארצות הברית האכיפה של חוק הרווחה ידועה לשמצה כמקור לא מהימן להגנה על חיות מעבדה: קנסות קלים ולא מרתיעים ופיקוח לא הולם. מעבדות מחקר אינן מחויבות להראות ציות הסדרתי לפני המחקר, ולרשות האכיפה אין סמכות להשעות, לשלול או אפילו לסרב לחדש רישום למוסדות שאינם מציינים. אפילו מקרים חמורים של אי-ציות לעיתים קרובות מסתיימים במכתב התראה גרידא, ורק מקרי הפרות חמורות חוזרות זוכים לתגובה אוקפת, שלרוב מסתפקת בקנס. דרושה הפרה חמורה מאוד כדי לייצר אפילו קנס. ראו: Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 481-483; Lee, לעיל ה"ש 44, בעמ' 203.

⁹² מבחינה מעשית, הוכחת החריגה מהיתר בזמן אמת בדרך לקביעת אי-התחולה של הסייג בחוק ההגנה היא בלתי-אפשרית: ראו: עניין **מכון ויצמן למדע**, לעיל ה"ש 78, פס' 16-20.

⁹³ **דוח ההשכלה הגבוהה**, לעיל ה"ש 82, בעמ' 190, 197.

⁹⁴ תיקון משנת 1985 לחוק האמריקני חייב כל מתקן מחקר להקים ועדה שתפקח על הניסויים, תבקר ניסויים ותשקול חלופות; Leslie, לעיל ה"ש 44, בעמ' 117-118. אולם לפראנס כתב שאין לסמוך על נסיינים ומוסדות שיפקחו על עצמם לנהוג באופן הומני ואתי. הוא הוסיף שמענקי מחקר לרוב מצריכים שהניסויים לא יתאכזרו, אך אין תנאים מפורטים, והפיקוח דל עד לא קיים. ראו: LaFrance, לעיל ה"ש 4, בעמ' 35, 44; וכן: Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 535.

ברישום,⁹⁵ רישום בדיעבד על ניסוי, בידי הנסיין, אינו מספק הגנה לבעלי החיים.⁹⁶ הנסיין לא תמיד מתאר במלואו את ההליך,⁹⁷ ומוכן שנקודת מבטו משקפת את מוכנותו לעסוק בתחום.⁹⁸ לבסוף, סעיף 22 לחוק אוסר על נושאי תפקידים לחשוף מידע שקיבלו מכוח תפקידם בלי היתר מיו"ר המועצה. הסעיף קובע: "מי שממלא תפקיד מכוח חוק זה, לא יגלה ידיעה או תוכנו של מסמך שהגיעו לידי מכוח תפקידו אלא על פי היתר בכתב מאת יושב ראש המועצה". סעיף 23(2) משלים וקובע שנת מאסר בגין פעולה כזו.⁹⁹ איסור זה מטיל צל כבד על הנושא, כובל בשלשלאות ברזל את המידע בסוגיה, מחליש כל אפשרות לביקורת חיצונית על עולם הניסויים ומקל מאוד על הנסיינים.

3. קשיים ותהיות באשר להשגת תכליות החוק

ההסדר המשפטי הישראלי שולל ניסויים בבעלי חיים למטרות מסוימות, אך לא לאחרות. הוא מחייב פיקוח על עולם הניסויים ומבקש להגביל את מספר בעלי החיים המנוסים ואת סבלם, אך אינו יוצר כלים ותמריצים לפיקוח או מנגנון לבקרה אמיתית על ניסויים.¹⁰⁰ בהיעדר כלים ותמריצים כאמור, גדל החופש לנסיינים לפעול כפי שימצאו לנכון. מה פירוש הדבר? לכאורה חופש רב לנסיינים מקדם את תכליתו האחת של חוק הניסויים, הפקת ידע חשוב, רפואי, מדעי וכדומה, על חשבון תכליתו השנייה, צמצום סבלם של בעלי החיים. אולם אף שברור שתכלית החמלה נפגעת, לא ברור שחופש לנסיינים בהכרח מקדם הפקת תועלת. מהן בדיוק מטרות הניסויים? באילו דרכים הניסויים מבקשים לקדם את הבריאות האנושית? איזה סבל אנושי צפוי להימנע? איזו תרומה צפויה מכל ניסוי וניסוי למדע, לחינוך ולהוראה? אילו חומרים וחפצים מבקשים לייצר? כל אלו ואחרות הן שאלות קריטיות. "הפקת ידע" אינה מטרה ראויה כשלעצמה; נדרש שאותו ידע יהיה חשוב וחדש. דרישה זו מתחדדת מאוד לאור תכלית החמלה. רק הבנה ברורה של מטרת הניסוי מאפשרת לעמוד על תכליתו ולהשיב על השאלה האם היא ראויה, ואילו רק הבנה שלמה של מהלך הניסוי מאפשרת לעמוד על מידתיותו, למשל כדי לבחון, ברוח רווחתית, אם הניסוי אינו מועיל או שניתן להשיג את מטרותיו בדרך אחרת.¹⁰¹

ד. הסינתזה של חוק חופש המידע וחוק הניסויים

1. מבוא

כשהפיקוח רפה ולוקה בניגוד אינטרסים, קשה להניח ששתי מטרות חוק הניסויים מוגשמות. לבחינה ביקורתית נחוץ מידע. אולם כאן עולה בעיה מכרעת: רומנטיזציה ציבורית מצד אחד וחוסר שקיפות מצד אחר. בפרק זה אציג את שני הפנים של הבעיה. אפתח בהצגת מגמת ההסתרה והרומנטיזציה שנוגעת לציבור בכללותו, אך ודאי משליכה גם על מערכת המשפט. לאחר מכן אסקור עתירות לחופש מידע בנושא ניסויים בבעלי חיים שנדונו בישראל. אראה באילו אופנים קידמו עתירות אלו את שקיפות המידע, ואילו היבטים של מידע נותרו בעלטה.

⁹⁵ דוח שנתי 2016, לעיל ה"ש 82, בעמ' 1479, 1520–1521.

⁹⁶ שם, בעמ' 1480–1481; דוח ההשכלה הגבוהה, לעיל ה"ש 82, בעמ' 191–193; ניסויים בהסתרה, לעיל ה"ש 87, בעמ' 52–53.

⁹⁷ Gary L. Francione, *The Use of Nonhuman Animals in Biomedical Research: Necessity and Justification*, 35 J.L. MED. & ETHICS 241, 244 (2007).

⁹⁸ Lee, לעיל ה"ש 44, בעמ' 200.

⁹⁹ לכך יש להוסיף בחשבון את ס' 117 לחוק העונשין, התשל"ז–1977 (להלן: חוק העונשין): גילוי בהפרת חובה הוא עבירה בת שלוש שנות מאסר.

¹⁰⁰ דוח שנתי 2016, לעיל ה"ש 13, בעמ' 1468, 1477, 1528.

¹⁰¹ Garner, לעיל ה"ש 57, בעמ' 163, 167, 172–173.

2. מגמת ההסתרה והרומנטיזציה

קיימת נטייה ציבורית, ואולי גם נטייה שיפוטית, לרומנטיזציה של האופן שבו האדם פוגע בבעלי חיים ומנצלם. רומנטיזציה עולה גם בהקשרים אחרים, למשל בתעשיית המזון.¹⁰² לגבי ניסויים רומנטיזציה כזו פירושה לדמיין תחזית לתרופה קרובה למחלה קטלנית (למשל סרטן), מצד אחד, ועמדם מרבי של הכאב והסבל של בעלי החיים, מצד אחר. הרומנטיזציה מעודדת תמיכה בתעשיית הניסויים מתוך תפיסה של תועלת דרמטית ממשית מרבית לחיי האדם, לעומת פגיעה עמומה מצומצמת בבעלי החיים. אולם עולם הניסויים הוא מגוון ביותר וכולל גם ניסויים שהם בבחינת מדע בסיסי, וללא שאיפה למטרה יישומית, ניסויים בתרנגולות ודגים כדי לייעל תהליכי גידול למאכל, ניסויים לצורך הוראה¹⁰³ וניסויים סודיים במיוחד במערכת הביטחון.¹⁰⁴ הציבור אולי ייחנה לכלית ממחיר נמוך יותר לבשרה של תרנגולת שניסויים הביאו לפיתוחה ללא נוצות, אך בין זה לבין תועלת דרמטית ממשית לציבור אין קשר רב. הציבור ודאי רוצה ביטחון, אך ספק אם יתמוך בניסויי רעילות שונים על בעלי חיים, משום שהקשר בין הרעילות לבין הביטחון מפוקפק. בכל מקרה, כדי לגבש דעה מושכלת, דרוש שיח מושכל, שעבורו דרושות עובדות, שעבורן דרושה שקיפות. אם אומנם יתמוך הציבור בניסויים כאלו ואחרים, במחשבה שהמטרה מקדשת את האמצעים, אז מה הטעם לאסור את פרסומם בדיעבד?

לצד הרומנטיזציה, חשאויות הכאב במעבדות תורמת לפיתוח אדישות אנושית.¹⁰⁵ האדישות היא יריבה חזקה לחמלה ובת ברית לקהות חושים.¹⁰⁶ קבלת סבל מכל סוג מקהה את חושינו לסבל באופן כללי.¹⁰⁷ בעניין **חמת גדר** כתב השופט חשין: "אדם הקהה לרגשות החיה רגשותיו יקהו גם כלפי חברו האדם. התעללות בחיה היא התעללות בחסר-הישע. המעשה טובל כולו בחוסר-הגינות, וחוסר-הגינות טבעו שהוא נספג בנפשו של האדם."¹⁰⁸

הרומנטיזציה והאדישות מתאפשרות ומתחזקות לאור דלות הידע החברתי בתחום. דלות זו אינה משקפת מקריות. היא תוצר של מדיניות **אטימות למען אטימות**: אטימות מידע בתעשיית הניסויים במגמה לקדם אטימות רגשית בציבור ולאפשר את המשך האלימות הכרוכה בניסוי. חוסר שקיפות באשר לניצול בעלי חיים רווח בתעשיות נצלניות של בעלי חיים דוגמת תעשיית המזון ותעשיית הלבוש,¹⁰⁹ בעיקר במגמה למנוע סלידה צרכנית.¹¹⁰ בעולם הניסויים ההסתרה חשובה במיוחד לאור נטייה חברתית נגד ניסויים בבעלי חיים, יותר מאשר נגד פגיעות אחרות בהם,¹¹¹ אולי משום שסוג פגיעה זה נעשה בידי חלק קטנטן מהאוכלוסיה.¹¹² ההסתרה אינה משקפת חוסר עניין ציבורי, אלא מבקשת לקדמו. הציבור דווקא הולך ומוצא עניין בסוגיה,

¹⁰² Donna Mo, *Unhappy Cows and Unfair Competition: Using Unfair Competition Laws to Fight Farm* ; Jerry L. Anderson, *Protection for the Powerless: Animal Abuse*, 52 UCLA L. REV. 1313, 1352 (2005) ; *Political Economy History Lessons for the Animal Welfare Movement*, 4 STAN. J. ANIMAL L. & POL'Y 1, Jessica Pitts, "Ag-Gag" Legislation and Public Choice Theory: Maintaining a Diffuse Public ; 26 (2011) ; Bruce Friedrich, *Meat Labeling Through ; by Limiting Information*, 40 AM. J. CRIM. L. 95, 95-96 (2012) ; *the Looking Glass*, 20 ANIMAL L. 79, 105-106 (2013)

¹⁰³ עת"מ 34284-10-18 עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' אוניברסיטת בר אילן פס' 11-12, 27-28 (להלן: "עניין אוניברסיטת בר אילן").

¹⁰⁴ סינגר שחרור בע"ח, לעיל ה"ש 4, בעמ' 57-63.

¹⁰⁵ לוי ולוי אתיקה, לעיל ה"ש 4, בעמ' 349.

¹⁰⁶ רוש טבח החפים, לעיל ה"ש 4, בעמ' 272-273.

¹⁰⁷ Melanie L. Vanderau, *Science at Any Cost: The Ineffectiveness and Underenforcement of the* ; *Animal Welfare Act*, 14 PENN ST. ENVTL. L. REV. 721, 738 (2006) (להלן: "Vanderau").

¹⁰⁸ עניין חמת גדר לעיל ה"ש 73, בעמ' 861-862.

¹⁰⁹ סינגר שחרור בע"ח, לעיל ה"ש 4, בעמ' 254-256.

¹¹⁰ לוי ולוי אתיקה, לעיל ה"ש 4, בעמ' 352.

¹¹¹ Ibrahim, לעיל ה"ש 58, בעמ' 195.

¹¹² Francione, לעיל ה"ש 97, בעמ' 243.

שלפחות שבריר ממנה נחשף יותר בעזרת המרשתת.¹¹³ מנגנוני ההסתרה באים לסתור מגמה של אכפתיות לבעלי חיים:¹¹⁴ היד המעלימה מוכיחה עניין ציבורי פוטנציאלי גדול בתחום.¹¹⁵ במקרה שבו הופקה תרופה מסחרית באמצעות ניסויים אכזריים שהציבור לא רק שאינו מודע להם, אלא גם אינו יכול לדעת עליהם, ניתן להציע שהסתרת המידע עלולה להטעות צרכנים. שיווק מוצר שהופק בניצול ואלים כלפי בעלי חיים אינו נוטה להזכיר את אופן ההפקה שלו לצרכן. ניתן לסבור שמדובר בהטעיה בעניין מהותי, כעולה מסעיף 2 לחוק הגנת הצרכן.¹¹⁶ מגמה בעייתית זו עולה גם בתעשיות אחרות שמתפרנסות מניצול בעלי חיים.¹¹⁷

ההסתרה בעולם הניסויים מצטיינת אף לעומת ההסתרה בתעשיות נצלניות אחרות. מצד אחד, תעשיות המזון והלבוש מחזיקות בעלי חיים במכלאות ענקיות שלא ניתן להסתיר את חזותן, צליליהן וניחוחן: רפתות, לולים, חזיריות וכדומה. כך קל יותר לעוברים ושבים לראות ואף לתעד חלק מפעולות התעשייה מרחוק. מצד אחר, פועלי התעשייה הם לא אחת אנשים קשי-יום, שאינם עוברים סינון מדוקדק ודרכם לעבודה לא כללה השכלה אקדמית או לימוד מקצועי. לפעילים מסורים למען בעלי חיים, הנכונים לסכן את שלומם ואולי גם את תעסוקתם בעתיד, קל יותר להתקבל לעבודה הנצלנית ולייצר תיעוד, שפרסומו עשוי להשפיע על דעת הקהל, כפי שקרה בישראל לא אחת, למשל בפרשות אדום-אדום וזוגלובק.¹¹⁸ בנוסף, מרבית שיטות העבודה הפוגעניות מוכרות וחוזרות על עצמן וגם הנפגעים ידועים.¹¹⁹

שונה המצב בעולם הניסויים. תיעוד מבחון של ניסויים הוא משימה מאתגרת במיוחד, משום היערכם במעבדות, מאחורי סורג ובריה וקירות אטומים, הרחק מעין האדם הפשוט.¹²⁰ גרימת הכאב והסבל נערכת באישור אקדמאים בכירים ולעיתים במעמדס ובידיהם.¹²¹ לכן השתלבות של פעילים למען בעלי חיים היא סבוכה הרבה יותר, ודרכי החשיפה מוגבלות ואף מופללות.¹²² לבסוף, שיטות העבודה הפוגעניות מגוונות ביותר וכך גם הנפגעים.

יוצא, שהביקורת על עולם הניסויים משותקת במידה רבה, בהיעדר הבסיס ההכרחי לכל ביקורת: מידע. בהקשרים רבים, קשה לראות את הדיכוי בעולם ולהבינו. כשמבינים את מבנה הדיכוי, ניתן להתחיל לראות כיצד קבוצה מסוימת מדוכאת, ובתורה חשיפת הדיכוי עשויה לעודד שינוי.¹²³ אולם היעדר מודעות ציבורית לנעשה מאחורי דלתות המעבדה הוא מכשול עצום להגנה על בעלי החיים ולשינוי. ניתן לסבור שאילו אנשים היו רואים את הנעשה, הם לא היו מוכנים לסבול זאת,

¹¹³ Lee, לעיל ה"ש 44, בעמ' 209–210.

¹¹⁴ היו שהציעו שמעטה הסודיות של הניסויים נובע מהביקורת הציבורית: לוי ולוי **אתיקה**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 352.

¹¹⁵ הרדוף "התעללות ראווה", לעיל ה"ש 59, בעמ' 184–185.

¹¹⁶ ס' 2 לחוק הגנת הצרכן, התשמ"א–1981.

¹¹⁷ אסף הרדוף "איורים שמחים, מציאות מדממת: איך תעשיית המזון מהחי מזינה את הצרכנים נועם ומאכילה אותם אלימות, ואיך דיני הגנת הצרכן יכולים לעזור" **לחם חוק – אנתולוגיה של משפט ואוכל** 277, 300–318 (אייל גרוס ויופי תירוש עורכים, 2017) (להלן: "הרדוף איורים שמחים, מציאות מדממת").

¹¹⁸ עדי דוברת מזריץ "בעקבות חשיפת ההתעללות: ירידה של עד 17% במכירות אדום אדום" **TheMarker** 18.12.2012 www.themarker.com/consumer/1.1888014; עדי דוברת מזריץ "אפקט "כולבוטק": ירידה במכירות זוגלובק" **TheMarker** 3.11.2013 www.themarker.com/consumer/1.2155980.

¹¹⁹ הרדוף איורים שמחים, מציאות מדממת, לעיל ה"ש 117, בעמ' 294–299.

¹²⁰ רוש כתב שכל מעבדות הניסוי ללא יוצא מהכלל מונעות גישה לערוצי מידע בלתי תלויים. דומה שכיום, בעידן טכנולוגי מתקדם, קשה לדמיין כניסה למעבדות למי שאינם מורשים; ראו, סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 4.

¹²¹ מתקני המעבדות רחוקים מהעין, מה שמגביל את האפקטיביות של חוקי ההגנה. ראו Laura G. Kniaz, *Animal*

Liberation and the Law: Animals Board the Underground Railroad, BUFF. L. REV. 765, 788 (1995).

¹²² פרשה מפורסמת בארצות הברית, פריצת פעילי ALF למעבדות ניסוי מתוקצבת ממשלתית באוניברסיטת פנסילבניה וגנת קלטות וידיאו שתיעדו ניסויים אכזריים של גרימת טראומה לראשם של קופי בבון, בהפרות חוק הרווחה האמריקני. חשיפת התמונות יצרה סערה ציבורית שבסיומה המעבדה נסגרה: Brian M. Lowe, *Spectacular animal law: Imagery, morality, and narratives impacting legal outcomes for nonhuman animals*, 9 ALB. GOV'T L. REV. 48, 92–93 (2016). השינוי העיקרי שהפרשה הניעה במכוני הניסוי היה הקשחת

האבטחה. ראו שם, בעמ' 102 (להלן: "Lowe").

¹²³ Lane K. Bogard, *An Exploration of How Laws Tend to Maintain the Oppression of Women and Animals*, 38 WHITTIER L. REV. 1, 4–5, 35, 57 (2017).

במיוחד כשמדובר במוסד שהם משתתפים בתקצובו במיסוי,¹²⁴ ודורשים שינוי, לרבות שינוי משפטי.¹²⁵ היה מי שהציע שהתפשטות הוויסקציה התאפשרה רק בשל קשר החשאיות וההונאה, ושהדרך לחיסולה המוחלט היא מידע מלא, המכוון לא רק לחוג מצומצם של אוהבי חיות, אלא לאנושות בכללותה, וברגע שהציבור יקבל דיווח מלא על האכזריות בניסויים, חלק גדול ממנו לא יסבול זאת ויתבע חיסול מידי של הניסויים,¹²⁶ כפי שבמקרים אחרים הנגשת מידע אכן קידמה שינוי ראוי ורצוי.¹²⁷

אם כך, לבעיית הפיקוח הרפה והלקוי על הניסויים שתוארה קודם מתוסף מכשול קריטי, חוסר השקיפות בסוגיה. נראה שרוב האנשים יזדעזעו ללמוד על הפרקטיקות שעוברים בעלי חיים בעולם הניסויים.¹²⁸ מידע בנושא יועיל לדיון ערכי, משפטי וציבורי, ואף רפואי.¹²⁹ מאמרי אינו דן במישרין בשאלת התוקף המדעי של ניסויים,¹³⁰ מצד אחד, ובשאלת הערכיות הכרוכה בדרך הפוגענית שבה מבקשים להגשים שאיפה ראויה למנוע מחלות וסבל אנושי,¹³¹ מצד אחר. עדיין, ברי שמדובר בשאלות חשובות הראויות לדיון ציבורי, משפטי ומקצועי. כענפי ידע אחרים, גם המחקר המדעי נערך בידי אנשים, ולפיכך הוא לעולם תהליך סוציולוגי מוטה, שאין סיבה להרחיקו ממחוזות האסדרה והמשפט.¹³² לכל אלו יש להוסיף שבעלי החיים אינם יכולים להתלונן בפני מישהו ואינם יכולים להסכים לניסוי,¹³³ וככלל אף אין להם זכות עמידה משפטית, מה שמצר מאוד את צעדיהם של אלו הפועלים לטובתם.¹³⁴

הצעת חוק פרטית שהוגשה בישראל במטרה לקדם שקיפות בתחום – נתקעה וזנחה.¹³⁵ דלתות המעבדה נותרו נעולות, וקירותיה נותרו אטומים. אחת ממטרותיו העיקריות של המשפט היא לשבור שיווי משקל כלכלי-חברתי פוגעני,¹³⁶ או למצער לתארו בשקיפות. בהיעדר מידע גלוי, קשה לדעת אם חוק הניסויים הצליח במטרותיו או כשל, כיצד ומדוע. במצב עגום זה, הדרך היחידה, הפתלתלה והסבוכה לוודא שמטרותיו של ניסוי בבעלי חיים הן ראויות, מצד אחד, ושהניסוי הוא

¹²⁴ Lowe, לעיל ה"ש 122, בעמ' 102.

¹²⁵ Schrengohst, לעיל ה"ש 43, בעמ' 859–860, 899.

¹²⁶ רוש **טבח החפים**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 63, 337.

¹²⁷ הרפורמה במסגרת חוק לשכת עורכי הדין (תיקון מס' 32), ס"ח התשס"ט 149, שנכנסה לתוקף בשנת 2010, הביאה לשקיפות בדין המשמעתי של עורכי הדין. ראו: לימור זר גוטמן "הרפורמה בדין המשמעתי של עורכי הדין: האם תוקנו הליקויים?" **המשפט** טו(1) 27 (2010).

¹²⁸ Carole Lynn Nowicki, *The Animal Welfare Act: All Bark and No Bite*, 23 SETON HALL LEGIS. J. 443, 489 (1999).

¹²⁹ רוש כתב שכמעט כל הרופאים תומכים בוויסקציה, אך רובם אינם יודעים במה הם תומכים משום שכף רגלם לא דרכה במעבדה כזו. מנגד, רוב הוויסקטורים לא בילו חמש דקות ליד מיטת אדם חולה. ראו: רוש **טבח החפים**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 4.

¹³⁰ לטיעונים נגד תקפות הניסוי בחיות ראו: שם, בעמ' 6–9, 22–23, 119–120, 128, 162–166; סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 89–90; לוי ולוי **אתיקה**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 343.

¹³¹ לטיעונים מוסריים נגד הניסוי בחיות ראו: שם, בעמ' 346; רוש **טבח החפים**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 5, 45, 272–273; סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 115–119.

¹³² Vanderau, לעיל ה"ש 107, בעמ' 740.

¹³³ לפראנס הדגיש את שסתומי הביטחון המגנים על אנשים בניסוי אנושי, כדרישת ההסכמה החופשית ומדעת, וציין שדרוש מנגנון כלשהו להסכמה עבור בעלי החיים, שימוע לנציג או אפוטרופוס. ראו: LaFrance, לעיל ה"ש 4, בעמ' 33, 49. לפילוסופיה המצדיקה יחס שווה לאדם ולחיה בהיעדר הבדל משמעותי ראו: Kniaz, לעיל ה"ש 121, בעמ' 769. כמוכך, ההשוואה בין אנשים לבעלי חיים היא מהלך בעייתי מבחינה רטורית; המחשבה לנהוג באנשים כמו שנוהגים בבעלי חיים, אפילו באשר לאנשים שנידונים למוות, מעוררת דחייה באנשים: Ty Alper, *Anesthetizing the Public Conscience: Lethal Injection and Animal Euthanasia*, 35 FORDHAM URB. L.J. 817, 817–818 (2018).

¹³⁴ Clark, לעיל ה"ש 44, בעמ' 325–327; Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 486; Schrengohst, לעיל ה"ש 43, בעמ' 884; Vanderau, לעיל ה"ש 107, בעמ' 742. בישראל ראו את החלטת השופטת גרסטל לצרף ארגונים למען בעלי חיים כנתבעים בתביעה שהגישו מוסדות ניסוי, בניגוד לרצון התובעים, במגמה להגשמת זכות בעלי החיים: תא (מחוזי מרכז) 54789-12-11 **עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל**, עמ' 7 (פורסם בנבו, 1.7.2012).

¹³⁵ הצעת חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים) (תיקון - המגבלות על ביצוע ניסויים ושקיפות מידע), התשס"ב-2002, ה"ח 560.

¹³⁶ אסף הרדוף "אי-חקיקה, משפט-יתר וחירות-חסר: על פסיביזם חקיקתי ואקטיביזם ליטיגטורי-שיפוטי, גבולות המשפט וגבולות האי-משפט" **מאזני משפט** יב 55, 98–101 (2018).

מידתי, מצד אחר – מצויה מחוץ לחוק הניסויים: חוק חופש המידע נקרא לעזרה. בהינתן שחלק גדול מהניסויים נערך בידי גופים שהמדינה מממנת או מתקצבת,¹³⁷ ניתן לצפות לשיתוף פעולה מהרשויות במסירת מידע, או למצער מבתי המשפט שיאלצו את הרשויות לעשות כן. האומנם?

3. הפקת מידע על הפקת מידע

ניסויים בבעלי חיים נעשים כדי להפיק מידע, כך גם עתירות לפי חוק חופש המידע. השגת מידע היא המטרה של עורך הניסוי, והיא גם המטרה של מבקש השינוי. עורך הניסוי מפיק את המידע בניצול ובאלימות, ואילו מבקש השינוי עותר לשחרור מידע שכבר קיים ממילא. חוק חופש המידע מבקש לקדם את השקיפות, הביקורת, השיח הציבורי ועוד. כאמור בפרק ב, אין מדובר באתגר פשוט, בהינתן תמריצי הרשויות שלא לחשוף מידע שאינו משרתן. כאמור בפרק ג ובפרק זה, מנגנוני הפיקוח על ניסויים תורמים מעט מאוד לשיח הציבורי, אף שמידע בנושא עשוי להוביל לשינויים מיידיים, כסגירת מכון ניסוי, ולשינויים ארוכי טווח, כצמצום התעשייה.¹³⁸ אתגר חוסר השקיפות הולך ומסתבך, בהגביה סעיף 22 לחוק הניסויים את המכשול הרגיל למבקשי המידע. חוק הניסויים מייצר חובת סודיות, המגובה באיסור פלילי בגין הפרתה, ומאפשר את העברת המידע וחשיפתו רק ברשות יו"ר המועצה, נסיון בעצמו. במילים אחרות, חוק הניסויים יוצר ברירת מחדל של איסור פלילי לגלות, ברוח הפוכה מאוד לזו של חוק חופש המידע. סעיף 20 לחוק חופש המידע קבע פסקת שמירת דינים. עד כמה שינה חוק חופש המידע, המאוחר לחוק הניסויים, את התמונה?

תת-פרק 3.ד – בקשות מידע על התנהלות הניסויים ופנייה ישירה למוסדות להשכלה גבוהה.

(א) בקשה לחשיפת פרוטוקולים ושמות חברים

הכוח המניע מאחורי עיקר ההתקדמות בתחום חופש המידע לגבי ניסויים הוא העמותה למען מדע מוסרי (להלן: העמותה), שהוקמה בשנת 2001 במטרה למנוע ולמצער לצמצם ניסויים בבעלי חיים. באחת העתירות המוקדמות בתחום גרסו העמותה ולצדה עמותת תנו לחיות לבית שבתשע שנות קיומה המועצה לא אישרה חלופות לניסויים. לפיכך עתרו הן לקבל העתק מהפרוטוקולים שעסקו בנושא החלופות לניסויים משיבות המועצה ומוועדות המשנה. נמסרו להן פרוטוקולים של ישיבות המועצה תוך מחיקת שמות הדוברים, אך נטען שאין פרוטוקולים מוועדות המשנה. בית המשפט לעניינים מינהליים נתבקש להכריע בשאלה האם יש חובה לגלות את שמות הדוברים והאם מתבטאים בפרוטוקולים סודות מסחריים שאין למסור. השופטת פלפל דחתה את העתירה בקובעה שזהות הדוברים אינה רלוונטית במיוחד, שאין בידה לקבוע אם המחיקות כוללות סודות מסחריים ושהדרך הנכונה לבדוק אינה בבית המשפט המינהלי.¹³⁹

למעלה מעשור לאחר מכן עתרה העמותה לקבל את רשימת כל הוועדות הפנימיות במוסדות המחקר בישראל ושמות חבריהן. בבית המשפט לעניינים מינהליים הגיעו הצדדים להסכמות שקיבלו תוקף של פסק דין. לאחר שלא נמסר מידע בהתאם להסכמות, הוגשה בקשה לפי פקודת

¹³⁷ מבקר המדינה קרא להגביר את הפיקוח על התנהלות הניסויים גם באמצעות הסדרת תשלומי האגרות. ראו: דוח שנתי 61ב, לעיל ה"ש 82, בעמ' 1461, 1465, 1469.
¹³⁸ Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 479, 483–484. לגישה משפטית המבקשת לשנות את יחס הציבור לחיות ולחולל שינוי משפטי באמצעות החברה, "אתיקה מתפתחת" (Evolving Ethic), ראו: שם, בעמ' 494–495.
¹³⁹ עת"מ (ת"א) 1145/03 תנו לחיות לחיות נ' הממונה על העמדת מידע לציבור במשרד הבריאות (פורסם בנבו, 20.4.2004).

ביזיון בית משפט, ולאחריה הוגשה בקשה נגדית, לביטול פסק הדין. השופט מרזל קיבל את הבקשה וביטל את פסק הדין לאור פגיעה בזכות הטיעון של הצדדים השלישיים, המעוגנת בחוק חופש המידע, זאת מהטעם שהרשות טעתה בסוברה שפנייתה למוסדות שבהם יש ועדות פנימיות הועברה לידיעת חברי הוועדות, כדי לאפשר להם להביע עמדה. הבעת עמדה כאמור נדרשת בחוק חופש המידע לגבי מידע שמסירתו עלולה לפגוע בצדדים שלישיים, זאת גם לאור טענה לפגיעה בשלום חברי הוועדות, בביטחונם ובאינטרסים כלכליים ומקצועיים שלהם. למרות קבלת הבקשה לביטול, הוטלו הוצאות על המדינה.¹⁴⁰ באפריל 2019 נדחתה העתירה לגופה. השופט דראל קבע, שבעולם הדיגיטלי של הרשתות החברתיות, הביטוי "ביטחוננו ושלומנו של אדם", המופיע בסעיף 9(א)(1) לחוק חופש המידע, כולל גם את הממדים הנפשיים, ולא רק את הממדים הפיזיים: שיימינג יכול להיחשב כפגיעה בביטחוננו ושלומנו של אדם. פרסום שמם של חברי הוועדות עלול להוביל לפגיעה בשמם הטוב, להעלבתם, להשמעת דברי נאצה פוגעניים ולקריאות לחרם כזה או אחר עליהם. מעבר לכך, לא ברור שהיתרון שבמסירת המידע מצדיק את הפגיעה בפרטיות: התועלת שתצמח מפרסום שמות חברי הוועדה אינה משמעותית ואינה גוברת על החשש מפני ביוש חברי הוועדה, הפגיעה בפרטיותם והשיבוש בעבודת הוועדות והמועצה.¹⁴¹

(ב) בקשות למידע רחב ועמוק: היקף הניסויים, סוגי הניסויים, חלופות, חברי ועדות

העמותה פנתה לפי חוק חופש המידע לקבל נתונים על היקף הניסויים בבעלי חיים שנערכו בישראל בשנים 1999–2001, לרבות שמות חברי הוועדות הפנימיות המאשרות ניסויים, מידע סטטיסטי על סוגי ניסויים הנערכים בארץ ומידע על חלופות לניסויים שאישרה המועצה. השופטת לפל מצאה לנכון לקבל את הבקשה באופן חלקי.¹⁴² השופט גרוניס קיבל בקשה לעיכוב ביצוע, מחשש שהמצב לא ניתן יהיה להשבה לקדמותו.¹⁴³ בהמשך, במקום הכרעה לגופה בבית המשפט העליון, הגיעו הצדדים להסכם, שקיבל תוקף של פסק דין.¹⁴⁴ לפי ההסכם, על המועצה ליצור ולהפעיל מערכת רישום ובקרה על הניסויים בישראל ולפרסם את הנתונים שייאספו, תוך ויתור העמותה על עיבוד מידע משנים קודמות והסכמתה לקבל את המידע שיופק מעתה ואילך. אף שהשתהתה, המועצה הקימה בהמשך מערכת ממוחשבת, שאליה מוזנות בטופס אלקטרוני כלל הבקשות המאושרות לעריכת ניסויים בישראל, על פרטיהן הכוללים מידע על המטרות הספציפיות של הניסוי, שיטות, אמצעים והליכים. העמותה פנתה אליה בשנת 2010 בבקשה לקבלת מידע סטטיסטי על מספר בעלי החיים שבהם נערך הניסוי, מידע על תחום הניסוי (פיתוח רפואי, בדיקות רעילות, הוראה וכדומה), מידע על רמת הסבל שנגרמת מהניסוי ועוד. העמותה טענה שהמידע אינו מלמד דבר על מהות הניסוי הנערך ואינו סודי, אך הוא חשוב לדיון הציבורי ולפיקוח הציבורי בסוגיה. לאחר סירוב יו"ר המועצה בטענה שהדבר יפריע לתקינות עבודתה של המועצה, הוגשה עתירה לפי החוק. לאור העתירה הודיעה המועצה שהבקשה למידע תיבחן מחדש.

¹⁴⁰ ע"מ (י-ם) 43552-04-16 העמותה למען מדע מוסרי נ' הממונה על העמדת מידע לציבור במשרד הבריאות (פורסם בנבו, 20.11.2017). כן ראו: ע"מ (י-ם) 43552-04-16 העמותה למען מדע מוסרי נ' הממונה על העמדת מידע לציבור במשרד הבריאות (פורסם בנבו, 14.3.2017).

¹⁴¹ ע"מ (י-ם) 43552-04-16 העמותה למען מדע מוסרי נ' הממונה על העמדת מידע לציבור במשרד הבריאות (פורסם בנבו, 11.4.2019).

¹⁴² ע"מ (ת"א) 1428/02 העמותה למען מדע מוסרי נ' הממונה על העמדת מידע לציבור במשרד הבריאות (פורסם בנבו, 31.8.2003).

¹⁴³ ע"מ 8689/03 הממונה על העמדת מידע לציבור במשרד הבריאות נ' הממונה למען מדע מוסרי, פ"ד נז(6) 953 (2003).
¹⁴⁴ ש"מ.

לפיכך הורה בג"ץ על מחיקת העתירה בגין מיצוי, הטיל הוצאות על המשיבים לאור שינוי עמדתם וקבע שהשגה עתידית של העותרים תוגש לבית המשפט לעניינים מינהליים.¹⁴⁵

עתירה כאמור אומנם הוגשה בהמשך. לאורה הודיעה המועצה שתעביר את הנתונים המבוקשים, למעט שם המוסד שבו נערך הניסוי ושיטת הניסוי. הסירוב נומק בחשש מפגיעה בזכויות יוצרים וסודות מסחריים, בכך שהמידע נמסר למועצה בצפייה שלא יפורסם, בחשש לפגיעה ביכולת המועצה לבצע את עבודתה השוטפת ובחשש לפגיעה בעבודתן השוטפת של האוניברסיטאות והחברות, הטרדת הנסיינים ופגיעה בפרטיותם. העתירה התקבלה בקביעה שאין מדובר במידע "שאי-גילוי היה תנאי למסירתו"; שאין חשש לפגיעה בפרטיות הנסיינים, בשלוםם ובביטחונם, הן משום שהמידע אינו חושף פרטים על זהות הנסיינים והן משום שתוחלת הסיכון לפגיעה נמוכה; ושתפקוד הרשות לא ייפגע וכך גם לגבי סודות מסחר.¹⁴⁶

בערעור הסכימו נציגי הניסוי לחשוף אם הניסוי הוא מסוג "היברידימות". נותרה מחלוקת לגבי פרסום שם החברה או המוסד. השופט סולברג הפך את החלטת בית המשפט לעניינים מינהליים. הוא קבע שבבסיס חובת הסודיות מצוי אינטרס המדינה בקידום דיווח אמת ופיקוח יעיל על הגופים העורכים ניסויים בבעלי חיים, בעידוד שיתוף פעולה מלא בין הצדדים, מצד אחד, ומצד אחר הגנה על האינטרסים והזכויות של המוסד והחוקר העורכים את הניסוי. אלו משקיעים משאבים ניכרים עד שמחקריהם נושאים פרי "ואין לאפשר מצב שבו יפורסם מידע שיאפשר למתחריהם להתחקות באופן קונקרטי אחר התקדמות המחקר אותו עורך מוסד מסוים".¹⁴⁷

חובת הסודיות מאוזנת בשיקול דעת יו"ר המועצה לחשוף מידע, שיקול דעת המושפע בתורו מחוק חופש המידע. סולברג נמנע מלפתח סטנדרטים כלשהם, אלא אך הדגיש שנקודת המוצא היא חיסיון המידע, ולאורה, ולנוכח המידע שנחשף, ניתן להצדיק את ההחלטה שלא לגלות את שם המוסד או החברה מפאת חשש מפגיעה בנסיינים או בסודות מסחריים.¹⁴⁸ בקשה לדיון נוסף נדחתה בידי הנשיאה חיות בשלהי שנת 2017, בקובעה שאין מדובר בהכרעה הראויה לדיון נוסף.¹⁴⁹

(ג) דרישה לפרסום דוח שנת

העמותה עתרה להחיל את סעיף 5 לחוק חופש המידע, המחייב רשות ציבורית לפרסם דוח שנתי, על המועצה. בית המשפט לעניינים מינהליים דחה את הבקשה בקובעו שאף שהמועצה ממלאת תפקיד ציבורי ואף שהיא גוף מבוקר, היא אינה "רשות ציבורית", שכן אין מדובר ב"תאגיד שהוקם בחוק" על פי החוק, ומאפייניה זהים למאפייניו של "גוף לווייני".¹⁵⁰ בערעור הסכים השופט הנדל בקצרה שאין מדובר ב"תאגיד שהוקם בחוק", כעולה מסעיף 2(8) לחוק חופש המידע: המועצה אינה אישיות משפטית המוסמכת לפעול בתחומי המשפט הפרטי והציבורי גם

¹⁴⁵ בג"ץ 3728/11 העמותה למען מדע מוסרי נ' יו"ר המועצה לניסויים בבעלי חיים (פורסם בנבו, 25.1.2012).

¹⁴⁶ עת"מ (י-ם) 14037-05-12 העמותה למען מדע מוסרי נ' יו"ר המועצה לניסויים בבעלי חיים (פורסם בנבו, 3.2.2015).

¹⁴⁷ עע"מ האוניברסיטה העברית, לעיל ה"ש 53, פס' 21–22 לפסק דינו של השופט סולברג.

¹⁴⁸ שם, פס' 23–25 לפסק דינו של השופט סולברג. להליך קדמה בקשת עיכוב ביצוע שהשופט דנציגר קיבל; ראו: עע"מ 1704/15 האוניברסיטה העברית נ' העמותה למען מדע מוסרי (פורסם בנבו, 12.11.2015) (להלן: עניין העמותה למען מדע מוסרי).

¹⁴⁹ דנ"מ 6492/17 העמותה למען מדע מוסרי נ' האוניברסיטה העברית, פס' 10 לפסק דינה של הנשיאה חיות (פורסם בנבו, 25.12.2017).

¹⁵⁰ עת"מ (י-ם) 67654-12-15 העמותה למען מדע מוסרי נ' המועצה לניסויים בבעלי חיים, פס' 9–10 לפסק דינה של השופטת פלפל (פורסם בנבו, 27.9.2016).

יחד. היא אינה גוף עצמאי, אין לה נכסים או תקציב והיא חלק ממשרד הבריאות. מגמת הפרסום ראויה ורצויה, אך אין חובה בפרסום דוח שנתי.¹⁵¹

(ד) פניה ישירה למוסדות להשכלה גבוהה

לאור תיקון מס' 10 לחוק חופש המידע, שהחיל את החוק על מוסדות להשכלה גבוהה, פנתה עמותת תנו לחיות בחיות במישרין לשלוש אוניברסיטאות שעורכות ניסויים בבעלי חיים בבקשה למידע על הניסויים. האחרונות דחו את הבקשה לאור צו עיכוב הביצוע בעניין **האוניברסיטה העברית**.¹⁵² לפיכך הוגשה בשנת 2015 עתירה רחבת היקף לבית המשפט לעניינים מינהליים. העותרת הדגישה את חשיבות הסוגיה של הניסויים, מצד אחד, ואת חשיבות המידע אודות הניסויים לשם ביקורת ודיון ציבורי, מצד אחר, והתריעה שחלוף הזמן יפגע באפקטיביות של הסעד המבוקש. תגובת האוניברסיטאות הייתה ארוכה והטעימה שמדובר בסוגיה תלויה ועומדת, לאור צו עיכוב הביצוע. דיון ראשון נערך כבר בשנת 2015, אך המשך הדיונים עוכב בהמתנה להכרעה בעניין **האוניברסיטה העברית**. מייד אחרי שזו ניתנה בשנת 2017, ביקשה תנו לחיות לחיות לחדש את ההליכים. באפריל 2018, בפסק דין קצרצר, כתבה השופטת לוי מבית המשפט לעניינים מינהליים שהעתירה מוצתה ושהבקשה להכרעה מוקדמת מדי. ההחלטות המינהליות שנתקפו בעתירה אינן רלוונטיות משום שנדחו שלא לגופן: נדרשת החלטה מינהלית עדכנית לגופה, ובלעדיה אין לפנות לבית המשפט. העתירה נמחקה.¹⁵³

בשלהי 2018 הוגשה עתירת המשך. תנו לחיות לחיות ציינה שבישראל פועלים כיום 52 מוסדות שעורכים ניסויים כאמור, לרבות מכונים פרטיים, חברות מסחריות, מוסדות ממשלתיים ומוסדות אקדמיים שהמדינה משתתפת בתקצובם. צוינו רגישות הנושא ומורכבותו, מצד אחד, התנהלות בעייתית במוסדות בנוגע לניסויים, מצד אחר, ולבסוף השיח הרטורי הרדוד שצמא לעובדות. נטען שכדי להכריע אם ניסוי הוא מוצדק, חייבים לדעת מה בדיוק נעשה בבעלי החיים, לאיזו מטרה ואם נבחנו ברצינות חלופות, כמה בעלי חיים שימשו לניסויים, כמה הוחזקו והומתו בלי ששימשו למחקר, כיצד בוצעו הניסויים בפועל ועוד שאלות מהותיות. נכתב שבשיטות משפט זרות מקובלות חשיפת מידע אודות ניסויים, ושלעיתים בישראל הגופים הנסיינים חושפים מידע בעצמם. העותרת גרסה שלפי לשון סעיף 22 לחוק הניסויים ותכליתו, הוא מכוון למידע שהגיע למועצה לניסויים מכוח תפקידה, ואינו מכוון לגופים ציבוריים אחרים שעורכים ניסויים, שלגביהם חלים חוק חופש המידע וכלליו הרגילים. כלומר, אין תחולה לחובת הסודיות של הסעיף, משום שאין מדובר במידע "שהגיע לידי" גורם הממלא תפקידו מכוח חוק הניסויים, אלא במידע שיצרו האוניברסיטאות עצמן, ולכן נקודת המוצא היא גילוי, ולא חסיון.¹⁵⁴ המשך יבוא.

4. ניסויים וחופש מידע בישראל: סיכום ביניים

חוק חופש המידע סולל שביל ארוך ולעיתים קשה להליכה באופן כללי, ועוד יותר מכך בתחום הניסויים בבעלי חיים. כידוע, בעלי החיים אינם מסוגלים לבקש סעד ישיר כנגד הפגיעה בהם,

¹⁵¹ עע"מ 9811/16 העמותה למען מדע מוסרי נ' המועצה לניסויים בבעלי חיים, פס' 1-2 לפסק דינו של השופט הנדל (פורסם בנבו, 7.12.2017).

¹⁵² עע"מ האוניברסיטה העברית, לעיל ה"ש 53, פס' 21-22 לפסק דינו של השופט סולברג.

¹⁵³ עת"מ 23627-06-15 עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' אוניברסיטת בר אילן (טרם פורסם בנבו, 23.4.2018). אין זה מפתיע שגם מגדלי השן הגבוהים ביותר אינם מעוניינים בשקיפות הנוגעת לענייניהם: Alexa Capeloto, *Private Status, Public Ties: University Foundations and Freedom of Information Laws*, 33 QUNNIPIAC L. REV. 339-367 (2015).

¹⁵⁴ עניין אוניברסיטת בר אילן, לעיל ה"ש 103.

ואפילו לא סעד עקיף בעד פרסום הפגיעה. מעטים מאוד הגורמים המבקשים לרתום את חוק חופש המידע באפיק המדובר והמוכנים לקרוא תיגר משפטי בשעת סירוב למסור מידע. מדובר בגורמים הפועלים שלא למטרות רווח, ואומנם אין רווח כלכלי בדבר. אפילו בנקודת פתיחה עגומה זו, הישגי חופש המידע אינם מבוטלים: בקשות המידע והעתירות לבית המשפט מסתמנות כמנוע בעל אפקט מרובע לקידום השקיפות. אפקט אחד הוא שעצם הפנייה לבית המשפט מאלץ את נציגי הניסוי להתייבב משפטית מאחורי החלטותיהם, מה שמוביל לא אחת למסירת מידע מסוים בהסכמה, אפילו לפני הדיון. אפקט שני הוא הגעה להסכמות במהלך הדיון, בעזרת בית המשפט ובחסותו, לרבות הסכמות ליצירת מנגנוני שקיפות. אפקט שלישי הוא פסיקה שקיבלה, ולו חלקית, בקשות מידע. אפקט רביעי נוגע לצפי לטיגציה: הבנת נציגי הניסוי שעין הביקורת השיפוטית והציבורית עלולה להביט בהם בהמשך הדרך, ושלפיכך עליהם להגביר את שקיפות פעולתם. בהקשר זה, מבט באתר המועצה לניסויים מגלה פרוטוקולים מפורסמים של דיונים במועצה, לרבות שמות הדוברים, ואפילו מעין דוח שנתי.¹⁵⁵ אף שהנתונים בדוח כלליים ומופשטים מאוד, ולאין שיעור רב הנסתר על הגלוי בהם, מבחינה כמותית ואיכותית יש ערך בדבר והתקדמות מאטימות לשקיפות. אולם עדיין רחוקה הדרך.

ה. מבט אל העתיד: בקרה שיפוטית ושינוי חקיקתי

1. מבוא

חוק הניסויים מאזן בין שתי תכליות רחוקות: הפקת ידע חשוב חדש, רפואי, מדעי וכדומה, מצד אחד, וצמצום הסבל שתהליך הפקת הידע כופה על בעלי חיים, מצד אחר. מנגנוני הפיקוח החלשים מזה ומגמת ההסתרה מזה אינם מאפשרים להניח שתכליות החוק מושגות. איננו יודעים כמעט דבר על התכליות הקונקרטיות של הניסויים בישראל וכיצד מבקשים להשיגן ואיננו יודעים אילו חלופות מחפשים לפני ההחלטה לפגוע קשות בבעלי חיים ומה עושים לצמצום סבלם לפני הניסוי, במהלכו ואחריו. מבחינה ערכית, לא ניתן להסתפק בפיקוח פנימי ובדוחות פנימיים, שהרי אין מדובר במחקר הכרוך בעיקר בקריאה וחשיבה, אלא באלפי ניסויים שכוללים פגיעות קשות במיליוני בעלי חיים והמתתם.

במידה שכלל לא יוסתר מידע על פגיעות אכזריות בבעלי חיים, מה צפוי להתרחש? חשוב להזכיר, ניסויים כאמור נעשים גם ובעיקר מחוץ לישראל, כך שאפילו בלימה מלאה של עולם הניסויים בישראל לא תעצור את גלגלי הניסוי. תועלת עשויה להיות מושגת בהפקת ידע חדש, ובעלי חיים יעונו ויומתו. אולם גם בעולם דמיוני, כשהעולם כולו מיישר קו ומאפשר שקיפות מלאה לגבי הניסויים שנערכים, מסופקני אם יעצרו הגלגלים. ניסויים נערכים לא רק ממניעים כלכליים, אלא גם ממניעים נוספים, אקדמיים ואחרים. בהינתן תמריצים ממשיים, הניסויים יימשכו, ובהינתן גורמים המעוניינים בעריכת ניסויים, סביר להניח שיוקמו תמריצים כאלו. כלומר, בעולם שקוף לגמרי – אף אם הביקורת הציבורית והמשפטית נגד הניסויים תגבר – סביר שעדיין יהיו אלו המבקשים להתמיד בניסויים. קו מחשבה זה משמעו שהחשיפה לא תעצור את הניסויים לגמרי, לכאבם של בעלי החיים ולסבלם. אולם בד בבד פירושו שבמצב הקיים, ההתאמה בין האמצעי (הסתרת המידע) לבין המטרה (הפקת ידע רפואי וכדומה) – רחוקה ממלאה.

¹⁵⁵ משרד הבריאות "המועצה לניסויים בבעלי חיים – על המועצה" אתר משרד הבריאות www.health.gov.il/Services/Committee/animax/Pages/default.aspx

פרק זה יציע שני רבדים לשחרור המידע. חוקי היסוד מייצרים זכויות יסוד "לאדם", אך מבחני פסקת ההגבלה יפים, בהתאמה מחויבת, גם לישויות אחרות. ניתן להציע, שאין לפגוע בבעלי חיים שלא לתכלית ראויה ושלא באופן מידתי. רוח חוקתית לגבי בעלי חיים אינה חתרנות אקדמית של פעילים למען בעלי חיים, אלא מסר מפורש ומחייב של בית המשפט העליון לגבי פרשנות האיסור להתעלל בבעלי חיים.¹⁵⁶ הפרק יציע לבית המשפט כלים פרשניים שיקדמו את חופש המידע בלי לפגוע באינטרס מהותי שחוק הניסויים מבקש לקדם. ברוח מבחני פסקת ההגבלה, הרובד הנורמטיבי יעלה פרמטרים של סודיות וחשיפה, חלף הסתפקות בטענה בעלמא על הצורך הכללי בסודיות. הרובד הפורמלי והמשלים יקרא למחוקק לתקן את חוק הניסויים בהתאם לרובד הנורמטיבי, ולבתי המשפט לנקוט פרשנות המקדמת את השקיפות ומסיגה את ההסתרה.

2. פרשנות בית משפט שתקדם את חופש המידע על חשבון חופש ההסתרה

(א) בסיס הסודיות

מדוע בכלל נדרשת סודיות בעניינים כגון דא? להבדיל מפיתוח נשק צבאי, הפקת ידע רפואי אינה באה כדי לאפשר עליונות על אויב קיים או פוטנציאלי. קשה לתפוס את קידום הרפואה כיתרון אסטרטגי מול אויב. ידע רפואי חשוב, ניתן לסבור, ראוי לחלוק עם אחרים בעולם, אולי אף עם העולם כולו.¹⁵⁷ מחשבה זו תמימה, כמו המחשבה שניסויים נערכים מטעמים אלטרואיסטיים. העתירות שנסקרו בפרק 4 חושפות שלושה סוגים עיקריים של טיעוני נסיינים בעד סודיות. אלו לכאורה הטיעונים התומכים בסעיף 22, הערכים בבסיסו: חשש כלכלי מפגיעה בזכויות יוצרים וסודות מסחריים; חשש לפגיעה ביכולת המועצה והנסיינים לבצע את עבודתם השוטפת; וחשש להטרדת הנסיינים ופגיעה בפרטיותם. שלושת הסוגים רחוקים מלהצדיק מגמת הסתרה כה רחבה ועמוקה.

ראשית, את סעיף 22 לחוק הניסויים אין להחיל לגבי מוסדות ציבוריים שעורכים ניסויים בעצמם: הוא אינו רישיון להסתיר ולמנוע פרסום מידע שחיוני להעשרת השיח והביקורת הציבוריים והמשפטיים. גופים שכפופים בעצמם לחוק חופש המידע, דוגמת בתי חולים ממשלתיים, מכוני מחקר ממשלתיים ומוסדות אקדמיים מתוקצבים, שיצרו את המידע, ולא קיבלוהו מגורם אחר – אינם יכולים להתחבא מאחורי סעיף 22. הסעיף בא לייעל את פיקוח המועצה, אין הוא בא לתת חופש פעולה מוחלט וחוסר אחריותיות מוחלט לנסיינים שהמדינה מתקצבת.¹⁵⁸

שנית, במקרים שבהם יש תחולה לסעיף 22, מוצע לבית המשפט לדון בעתירות לפי חוק חופש המידע באהדה למבקשי המידע ובחשדנות כלפי מסתיריו. אף שברירת המחדל בחוק הניסויים היא הסתרה, את שיקול הדעת המינהלי של יו"ר המועצה יש לבקר, כך שככלל ראוי להתיר לפרסם פרמטרים שחשיפתם לא תפגע במישרין בניסוי. שיקול דעת מינהלי אינו יכול להכשיר

¹⁵⁶ עניין **חמת גדר**, לעיל ה"ש 73, בעמ' 850–854; הרדוף "התעללות ראויה", לעיל ה"ש 59, בעמ' 151, 154; Bendor & Dancig-Rosenberg, לעיל ה"ש 76, בעמ' 102–104.

¹⁵⁷ עניין **אוניברסיטת בר אילן**, לעיל ה"ש 103, פס' 96.

¹⁵⁸ הטריבוטל הבריטי לחופש המידע דחה טענת חיסיון של אוניברסיטת ניוקאסל בקובעו שהוראת החיסיון בחוק הניסויים הבריטי (שדומה להוראת ס' 22 לחוק הניסויים בישראל) אינה חלה לגבי יוצר המידע ובעליו. המידע על ניסויים שנערכו באוניברסיטה נוצר בידיה, ובעלי התפקידים שנטלו חלק בניסויים עשו כן במסגרת עבודתם ומכוח תפקידיהם באוניברסיטה. לפיכך נתקבלה הבקשה לפי חוק חופש המידע: **British Union** Case No. EA 2010/0064 (2010) for the Abolition of Vivisection v. Newcastle University sec. 51–61 UKFTT 525 (GRC).

סרבנות גורפת, ויש להביט בסירוב בחשדנות רבה. כפי שאין למנות ראש בנק מוביל לאחראי כללי השקיפות של הבנקים, אין להפקיר את זירת המידע על ניסויים בידי ראש הנסיינים.¹⁵⁹ לאור החיים והסבל שעל הפרק, ראוי לפתח קריטריונים קונקרטיים להפעלת שיקול הדעת המינהלי, לקראת בקרה אמיתית שלו, להבדיל מהסתפקות בדיבור על מתחם הכיבוד. דרושים קריטריונים ענייניים ושקופים שניתן לפתח.¹⁶⁰ פרשנות שיפוטית יכולה וצריכה לצמצם את שיקול דעתו של יו"ר המועצה למנוע חשיפת מידע. רק מידע שחשיפתו צפויה לפגוע בערכים המוגנים שלעיל, רק מידע שפרסומו מקים חשש ממשי – ניתן שלא לפרסם. ביתר המקרים, תכליתו של חוק חופש המידע תוביל לפרסום.

החשש האחד הוא כלכלי נטו: אם מידע על ניסויים יתפרסם, התועלת הכספית מהניסוי עלולה להיעלם או להצטמצם.¹⁶¹ חשש זה מסתמן כרציני מכל החששות, וזה כשלעצמו מטריד מאוד: הבסיס העיקרי לסודיות הוא כסף. כאמור, תמים לחשוב שעולם הניסויים מבקש בעיקר לקדם את האנושות. כסף הוא מניע מרכזי גם בתעשייה זו. אומנם, מצד אחד מניע כספי של העוסקים בתחום אינו מאיין את התועלת המחקרית והרפואית שהאדם יכול לקצור מהפקת הידע. מצד אחר, ההישענות על חשש זה מנפצת את הרומנטיזציה הציבורית שעוטפת את עולם הניסויים, בהזכירה את המעורבות העמוקה של כסף בתהליך. היו שגרסו שרוב הניסויים מנוהלים למען אינטרסים מסחריים, ואינם נערכים למען אינטרסים רפואיים או מחקריים.¹⁶² תעשיית הניסויים מוציאה תחת ידה שפע מוצרי מסחר, ולצידה שוק נלווה של מוצרים לצורך הניסויים, וכמובן לוביזם חזק והוצאת שם רע למתנגדים לניסויים.¹⁶³ הכותרת "ניסויים רפואיים" כוללת גם מחקרים שמטרתם השאת רווח מרבי.¹⁶⁴ לא למותר לציין שגם מניעים נוספים, לבד מכסף, עודם רומנטיים הרבה פחות מצמצום החולי האנושי, ורחוקים מלשקף אלטרואיזם. למשל קידום אקדמי הוא בבירור מניע חזק לנסיינים באקדמיה. מחקרים שונים נעשים משום שעל המוסד או החוקר להשתמש בתקציב שניתן להם¹⁶⁵ ומפני שחברי אקדמיה מחויבים לחקור כתנאי לקבלה לעבודה, להישארות בה ולקידום בה,¹⁶⁶ והמחקר הוא במידה רבה מכשיר רווחה אישי.¹⁶⁷ לו מטרת הניסוי היחידה הייתה הפקת תרופה לאדם, ללא מטרת רווח, שקיפות ודאי הייתה מקדמת את הצלחת הפיתוח, בחשיפתו לעיניים מתעניינות נוספות, דוגמת קוד פתוח.¹⁶⁸

¹⁵⁹ מכתב ממועד המשפטים מיום 27.7.2014 הבהיר את עמדת היועץ המשפטי לממשלה, שלפיה מי שצריך לעמוד בראשות המועצה לניסויים הוא שופט בדימוס, כנהוג במדינות שונות בעולם: מכתב מעירין ענבר-אייזנר, נציגת משרד המשפטים, לפרופ' אבי ישראל ממועד הבריאות, גלי דוידסון ממועד הגנת הסביבה וד"ר יוסי כליפא ממועד המדע והטכנולוגיה (27.7.2014).

¹⁶⁰ השוו לקריאה לפיתוח הביקורת על הכרעות מינהליות בזירה הפלילית: אסף הרדוף "ויתור, הידברות, בג"ץ: שחרור חסמים בסדר הדין הפלילי, צמצום הכוח המנהלי והגברת הביקורת השיפוטית" **ספר רובינשטיין** (עתיד להתפרסם).

¹⁶¹ שם, פסי' 95–101. השוו: Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 481.

¹⁶² לוי ולוי **אתיקה**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 342, 359.

¹⁶³ Kniaz, לעיל ה"ש 121, בעמ' 782.

¹⁶⁴ סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 70–73, 94.

¹⁶⁵ רוש כתב שמחסור בכסף לא היה מעולם במאבק בסרטן, רק מחסור במוחות. יש כסף למחקרים; ולכן יש הכרח למצוא דרכים לבזבז אותן: רוש **טבח החפים**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 16, 24.

¹⁶⁶ כך גם בתחומים אחרים באקדמיה, לרבות המשפט: רון שפירא "המקצוענות של החינוך המשפטי" **מחקרי משפט** 263, 291–292 (2002); אורן גזל-אייל "הערות על העבר והעתיד של הניתוח הכלכלי של המשפט בישראל" **מחקרי משפט** כג 661, 680 (2007); גיא זיידמן "מה עושים המרצים כשהם אינם מלמדים?" **משפט ועסקים** יט(3) 1447, 1506–1507, 1522 (2017).

¹⁶⁷ אסף הרדוף "מבחן אמריקני: על אובדן הדרך של מדדי ההצלחה במבחני ההסמכה ללשכת עורכי הדין ובאקדמיה הישראלית למשפט" (לא פרסם).

¹⁶⁸ עניין **אוניברסיטת בר אילן**, לעיל ה"ש 103, פסי' 96.

החשש השני שהוזכר כסיבה להסתרה, הפרעה לעבודה השוטפת של המועצה והנסיינים, הוא ערטילאי, טיעון סתמי,¹⁶⁹ שלעיתים אף מקושט בטיעון בדבר פגיעה בחופש האקדמי.¹⁷⁰ האם תמיד שקיפות מידע מפריעה לביצוע העבודה השוטפת? כיצד פרסום בדיעבד של מידע שממילא קיים, נאסף ונשמר – מפריע לעבודה השוטפת? אף שניתן להבין חוסר חדווה באפשרויות ביקורת משפטית ציבורית, אין לכנותו "הפרעה", ובוודאי אין לעצור בשמו את הביקורת בנושא כה חשוב.¹⁷¹ ביקורת ציבורית מצויה בליבת השיטה הדמוקרטית, יש לעודדה והיא ראויה ורצויה גם כשהיא למגינת לבם של המבוקרים.¹⁷²

החשש השלישי שהועלה כסיבה להסתרה, הטרדת הנסיינים ופגיעה בפרטיותם, אינו מבוסס.¹⁷³ אומנם, בעניין אחר נקבע שבהינתן חשש שמוסר המידע יחווה פגיעה פיזית בו או פגיעה בביטחונו, לא יחויב הוא למסור את המידע.¹⁷⁴ אולם אין חשש ממשי כזה בענייננו. ראשית, חלק ניכר מהמידע אינו קשור לזהות הנסיינים, ולפיכך חשיפתו אינה יכולה לפגוע בהם.¹⁷⁵

שנית, אם הנסיינים תורמים לקידום הרפואה האנושית, מדוע יחשוש הנסיין לעמוד מאחוריהם?¹⁷⁶ מדוע הם מנסים ומתביישים? הרי קרדיט אקדמי הוא מהתמריצים העיקריים למחקר, ולא אחת החוקר והמוסד עצמם מפרסמים את דבר המחקר.¹⁷⁷ בהינתן שאקדמאים מובילים הם נסיינים ידועים, שכתבו ותמכו בניסויים בריש גלי, וכל מתקפה שספגו היא אך ביקורת מילולית, היוצאת נגד עמדתם – ברי שמדובר בחשש סרק. נדירים מאוד המקרים האחרים, וממילא ניתן להניח שגורמים המוכנים לעבור על החוק – יודעים מי הנסיינים. במקרים רבים מאוד, שמות נסיינים ומעשיהם ידועים ומפורסמים בלי חשש, גם ביוזמתם, באתר המוסד, בכתב עת מדעי ובמקומות נוספים.¹⁷⁸ יודגש, איני בטוח שנכון לעתור לפרסום שמות נסיינים. אף שאיני רואה סיבה טובה למנוע את פרסום שמותיהם, הרי שעתירה כזו עלולה לייצר תחושת לחץ על הנסיינים וכתוצאה סימפטיה שיפוטית דווקא כלפיהם, ולא כלפי בעלי החיים החפים שאליהם הם מתאכזרים.¹⁷⁹

שלישית, תגובות סלידה, שנאה ואיחולי רע אומנם עולות לעיתים במרשתת וברשת החברתית כלפי המעורבים בניסויים בבעלי חיים. אולם אין בכך ייחוד. אמירות קשות עולות מצד גורמים מסוימים המבקשים להגן על בעלי חיים גם בתעשיית המזון מהחי, בתעשיית האופנה ועוד. כך אף

¹⁶⁹ לא בכדי מועלה נימוק זה באופן כללי: עניין **אוניברסיטת בר אילן**, לעיל ה"ש 103, פס' 72, 87. Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 481. לביקורת חדה: עניין **אוניברסיטת בר אילן**, לעיל ה"ש 103, פס' 73-85.

¹⁷¹ שם, פס' 74-79, 86-94.

¹⁷² עע"מ 1245/12 **התנועה לחופש המידע נ' משרד החינוך** פס' 11 לפסק דינו של המשנה לנשיאה ריבלין (פורסם בנבו, 23.8.2012).

¹⁷³ טיעוני סרק בדבר פגיעה בפרטיות הועלו גם בתשובות לעתירות בתחומים אחרים, למשל איכות הסביבה; עת"מ (חיפה) 588/02 **נקניק נהריה בשר זוגלובק בע"מ נ' המשרד לאיכות הסביבה**, פס' 5 לפסק דינו של השופט גינת (פורסם בנבו, 8.12.2002); עת"מ (י-ם) 59643-11-15 **בר - עידן ייצור ופיתוח בע"מ נ' המשרד להגנת הסביבה**, פס' 35-50 לפסק דינו של השופט דראל (פורסם בנבו, 19.9.2016).

¹⁷⁴ עת"מ (מחוזי ת"א) 1096/08 **יחזקאל נ' הלשכה לסיוע משפטי מחוז תל-אביב והמרכז**, פס' 21 לפסק דינה של השופטת רונן (פורסם בנבו, 18.5.2008).

¹⁷⁵ בית המשפט המחוזי לערעורים מצפון קרוליינה הכריע שסוג המידע המבוקש הוא מכריע מבחינת החשש לפגיעה בנסיינים, **שאינו עולה בכל מקרה**: S.E.T.A. UNC-CH v. William D. Huffines, M.D., Chairman of the Institutional Animal Care and Use Committee, of The University of North Carolina at Chapel Hill, 101 N.C. App. 292, 295-296 (1991).

¹⁷⁶ השוו לקביעה שלפיה אם בית המשפט יגלה שנערך הליך תקין, אין מה לחשוש מפרסומו, ואם יגלה שבוצע עוול, אין להסתירו: בג"ץ 844/06 **אוניברסיטת חיפה נ' עוז**, פ"ד (סב) 4, 167, פס' 3 לפסק דינה של השופטת נאור (2008).

¹⁷⁷ עניין **אוניברסיטת בר אילן**, לעיל ה"ש 103, פס' 37-38.

¹⁷⁸ שם, פרק ו. בפרק ז לעתירה צוין שמחוז ישראל מידע שכזה מפורסם בשגרה.

¹⁷⁹ השוו לזירת איכות הסביבה, לדחיית עתירה לגלות חומר על חקירה פלילית של מעורבים במפגעים סביבתיים, בלי אינטרס אישי לגיטימי ניכר בגילוי המידע: עת"מ (י-ם) 45064-05-14 **צוקר נ' המשרד להגנת הסביבה** (פורסם בנבו, 16.7.2015).

מהעבר השני, מצד התומכים בתעשיות והסולדים מפעילים למען בעלי חיים. כיעור, רדידות ואיומים אינם נחלתו הבלעדית של שיח העוסק בבעלי חיים. אמירות קשות ופוגעניות עולות בכל שיח: פוליטי, חברתי, ערכי, חינוכי, דתי, עדתי, מגדרי, אישי וכדומה.¹⁸⁰ אולם חשש מהן אינו מצדיק הסתרת מידע. קיימים כלים להתמודד עם אמירות קשות מסוימות, דוגמת לשון הרע.¹⁸¹ פרסום תמונות של נסיינים חשוב לעירור שיח על תוקף פעולותיהם. הואיל ופעולותיהם נהנות מהגנה וחסות ממשלתית, מדוע הצורך בסודיות? האומנם נדרשת השתקה כדי להגן מפני פעילים מיליטנטיים בגין סיכון היפותטי למעשים שממילא מוגדרים כפליליים?¹⁸² מדוע שלא להשתמש במבחן הסתברותי המבקש ודאות קרובה לפגיעה בערך מוגן בטרם שוללים את חופש הביטוי?¹⁸³ הספרות בעניין זה עשירה בהקשרים אחרים, וככלל מציעה שנקודת המוצא בהסדרת ביטוי היא חופש הביטוי, ושרק סיכון כבד מצדיק סטייה ממנה.¹⁸⁴ המציאות אינה מבססת אפילו סיכון קל בענייננו. מעבר לכך, פרשנות לפיה "ביטחוננו ושלומו של אדם" כולל גם את תחושתו הרגשית¹⁸⁵ – הנה מופרכת. הרחבת הסמכות להסתיר כדי להגן על בעל תפקיד ציבורי מפני ביקורת הנה מהלך העומד בסתירה לתכליות חופש המידע. ככל שביקורת כזו תגיע לכדי פגיעה העלבת עובד ציבור, עבירה קלה הנושאת עונש מרבי של חצי שנת מאסר,¹⁸⁶ ניתן יהיה לשקול העמדה לדין בגינה. ככל שהביקורת תכלול לשון הרע, ניתן יהיה להגיש תובענה נזיקית או קובלנה פרטית.¹⁸⁷ במקביל, ניתן יהיה לפעול להסרת המידע מהרשת בדיעבד.¹⁸⁸ אין זה מצדיק חסימה מוחלטת מראש. אם נחסום כל מידע שעלול לגרום להעלבת עובד ציבור או ללשון הרע, או להבדיל לשיח מכוער ברשת החברתית, במהרה נישאר ללא מידע ציבורי חשוב. לנסיינים למיניהם אין בהקשר זה עדיפות נורמטיבית על שפע עובדי ציבור שמבוקרים בחריפות ברשת, ובוודאי היו שמחים שמידע אודות עבודתם וזהותם היה נותר חסוי.

רביעית, אף שהיום כבעבר קל לאתר רפתנים, לולנים, שוחטים, מוכרי פרוות וכדומה, אין בישראל תופעה של תקיפתם בידי פעילים. אם כבר, במקרים רבים הסתיימו הפגנות של פעילים למען בעלי חיים בתקיפת אחרים אותם.¹⁸⁹

לנסיינים, כמו לאחרים המתפרנסים מניצול בעלי חיים, יש כוח כלכלי ואינטרס להגברת המלחמה המשפטית הפלילית בפעילות החברתית למען בעלי חיים.¹⁹⁰ אם אומנם קיימים שלושה נימוקים רציניים להיקף המבהיל של הסתרת ניסויים בישראל, דומה שהם כסף, כסף וכסף. ניתן אף להציע, שהסיבה האמיתית להסתרה היא הבנה שמידע מלא על הנעשה יוביל להתנגדות ולפגיעה

¹⁸⁰ בישראל "מדד השנאה" של קרן כצנלסון חושף תמונה קשה על השיח הישראלי כלפי כמעט כל סוג אוכלוסיה וגורם שניתן להעלות על הדעת: <http://hasata.berl.co.il/>. פרופ' דוקינס, מדען המתמחה באבולוציה ומפורסם גם בכתיבה על אתאיזם, פרסם מכתבי "איחולים", איומים וקללות שקיבל: ריצ'רד דוקינס **יש אלוהים? האשליה הגדולה של הדת** פרק 6 (2006); www.youtube.com/watch?v=gW7607YiBso&feature=youtu.be.

¹⁸¹ אמירות חריפות של טבעוני נגד רפתן: ת"א 11289-09-13 **אשרי נ' קורן** (פורסם בנבו, 27.10.2014). אמירות חריפות נגד קידום תרבות של פגיעה מינית בנשים: תא"מ 42103-12-10 **מילמן נ' טל** (פורסם בנבו, 4.11.2014).

¹⁸² Clark, לעיל ה"ש 44, בעמ' 334–335.

¹⁸³ בג"ץ 680/88 **שניצר נ' הצנזור הצבאי הראשי**, פ"ד מב(4) 617, 630–631 (1989).

¹⁸⁴ אייל נבנישתי "הסדרת חופש הביטוי בחברה מקוטבת" **משפטים** ל 29, 30–35 (1999); אלון הראל "עבירות המגבילות את חופש הביטוי ומבחן 'אפשרות ההתממשות של נזק': חשיבה מחודשת" **משפטים** ל 69, 70–71 (1999).

¹⁸⁵ עת"מ (י-ם) 43552-04-16, לעיל ה"ש 141, פסי' 99, 105.

¹⁸⁶ ראו סעיף 288 לחוק העונשין.

¹⁸⁷ ראו סעיפים 6–8 לחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965.

¹⁸⁸ ראו חוק סמכויות לשם מניעת ביצוע עבירות באמצעות אתר אינטרנט, התשע"ז-2017. חוק זה יעיל במיוחד להתמודד עם תוכן שאיש אינו מוכן לעמוד מאחוריו בגלוי. ראו: ע"א 5739/18 **מפעילי האתר www.oligarchescorts.com נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 15.10.2018).

¹⁸⁹ ניק קוליוחין "הותקפו פעילי זכויות בעלי חיים בהפגנה נגד משלוחי עגלים" **חדשות 13 – תוכניות ערוץ 10** 30.12.2015 [www.10tv.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1166817](http://10tv.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1166817); rotter.net/forum/scoops1/382619.shtml; מור שמעוני "קטטה ב"על האש": פעילי בעלי חיים "צללו" פגרים בת"א" **וואלה! NEWS – חדשות** 13 news.walla.co.il/item/2743913.

¹⁹⁰ Lee Hall, *Disaggregating the Scare rom the Greens*, 33 VT. L. REV. 689, 690–694 (2009).

כלכלית.¹⁹¹ שקיפות תפגע בכסף לא רק במובן הסודות המסחריים, אלא גם בפגיעה באטרקטיביות של השוק, כשצרכנים יבינו את המחיר האדיר שמשלמים בעלי חיים בכאב וסבל. אולם עמעום המעשים וטשטוש הצרכנים רחוקים מלהוות תכלית ראויה.

(ב). שיקולי בית המשפט: פרשנות תכליתית מצמצמת לסעיף 22 – פרמטרים של סודיות

ניסויים שונים מטיבם אינם סודיים כלל, כניסויים לצורכי הוראה. מי שסבור שהסתרה אומנם נחוזה בניסויים מסוימים, עליו לחשוב על אמצעי שפגיעתו פחותה. יש לשוב לחששות שנסקרו לעיל ולבחון כיצד ניתן לצמצם, ועדיין לחשוף מידע.

החשש לפגיעה בעבודה השוטפת אינו משכנע, לפחות כשמדובר בפרסום בדיעבד. החשש להטרדת ניסויים ולפגיעה בפרטיותם אינו מבוסס, אך ככל שיעלה חשש קונקרטי לשלום נסיינים, ניתן להימנע מחשיפת שמותיהם בהקשרים מסוימים, תוך הסתפקות בפרסום שם המוסד שערך את הניסוי.¹⁹² להבדיל מוונדליזם ומתקיפות פיזיות, הרי שהפגנות, מחאות חברתיות וחרם כלכלי-ערכי נגד מוסד בשם החמלה ונגד כוחנות ואלימות כלפי ישויות חפות וחסרות אונים אינם "הטרדה", אלא בחירה של אזרח מיוחד, דמוקרטיה במיטבה. מוסד שיסבול מאלו יוכל לבחור להפסיק ליטול חלק בעולם הניסויים, עולם שכופה פגיעות קשות על בעלי חיים, אך לרוב אינו כופה על אנשים את העיסוק בו.

את החשש העיקרי והכלכלי ניתן לצמצם באמצעות ויסות המידע המשוחרר לציבור. סוגים שונים של מידע מגלמים את ליבת החשש, דוגמת ההרכב הכימי של תרופה מנוסה, הנוסחה המדעית שבה השתמשו או משהו בניסוי שיחשוף מידע כזה. אולם דומה שזהו החריג, ואין זה הכלל. שורת פרמטרים ארוכה אינה ניתנת להסתרה מוצדקת: תנאי החיים של בעלי החיים לפני הניסוי, מטרתו הקונקרטית של הניסוי, מהלך הניסוי, תוצאותיו והנעשה בבעלי החיים לאחר מכן.¹⁹³ אפרט.

מדוע שלא לחשוף את תנאי החיים של בעלי החיים מחוץ לניסוי? מצד אחד, קשה לשער שקיים סוד מסחרי בנושא זה.¹⁹⁴ מצד אחר, אין זה נכון ואין זה ראוי להביט בניסוי בלבד, כאילו היה הסבל היחיד שכפה האדם על בעל החיים במעבדה, להבדיל מחיים של סבל, מההולדה ועד ההחזקה שלפני הניסוי ולעיתים אחריו.¹⁹⁵ אף שיש הנוטים לגמד אפילו את סבלם של בעלי החיים בניסוי, ככלל, הניסוי עצמו הוא רק שלב במסכת ייסורים ארוכה ונוראה.¹⁹⁷

¹⁹¹ רוש טבח החפים, לעיל ה"ש 4, בעמ' 340–341.

¹⁹² בתגובת המשיבים בעניין האוניברסיטה העברית, פס' 23–52 לפסק דינו של השופט סולברג (פורסם בנבו, 18.7.2017). פורט שבמדינות שונות כנורווגיה ושבדיה חופש המידע מאפשר להשיג מידע עשיר על ניסויים, לרבות שם המוסד, מטרת הניסוי, מספר בעלי החיים, רמת הסבל וגורל בעלי החיים.

¹⁹³ בית המשפט העליון של מדינת ניו-יורק נעתר לבקשת ארגון להגנת בעלי-חיים לפי חוק חופש המידע האמריקני לעיין בבקשות לאישור ניסויים בבעלי-חיים שהוגשו לוועדה הפנימית של המוסד, בין שאושרו ובין שנדחו, בהטעמה שהמידע שמבוקש, דוגמת תנאי ההחזקה של בעלי החיים במעבדה, אינו כולל פירוט שחשיפתו תפגע בסוד מסחרי: **American Society for the Prevention of Cruelty to Animals v. Board of Trustees of the State University of New York** 147 N.Y. Misc. 2d 847, 853–854 (2009).

¹⁹⁴ גם מבחינה מסחרית גופים מסחריים שעובדים עם הרשות צריכים לקחת בחשבון שעל הרשות מוטלת חובת גילוי בחוק: סומר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 438.

¹⁹⁵ במעבדות גדולות, שובטו ושונו גנטית בעלי חיים במאמץ שידמו תגובה אנושית לגירוי. שינויים גנטיים אלו עלולים לגרום עיוותים ומחלות. מרבית בעלי החיים סובלים וכואבים בתהליך. חלקם גם חווה סבל רגשי, פחד, שעמום עמוק, דיכאון, בדידות ועוד. ככלל הם מרותקים לכלובים קטנים כמעט כל חייהם, אינם יכולים לנהוג בטבעיות, לחוות אינטראקציה חברתית משמעותית ולחיות אור שמש ואוויר פתוח. צאצאים מופרדים מאימהות כדבר שבשגרה. חלק מבעלי החיים יכול לזכור חוויות סבל ולפחד לקראת חזרתן. ראו: Rishell, לעיל ה"ש 42, בעמ' 207–214.

¹⁹⁶ הפילוסוף דקארט תיאר חיות כמכונות כמו שעונים חסרי תבונה. הפילוסופיה שלו שיקפה הלך רוח שליווה את הגידול בוויזיוסקציה באירופה במאה השבע עשרה. אף שפילוסופיה זו נדחתה, שרידיה מתבטאים בגימוד הכאב של בעלי חיים. ראו: Schrengohst, לעיל ה"ש 43, בעמ' 895–896.

¹⁹⁷ רוש טבח החפים, לעיל ה"ש 4, בעמ' 49.

בדומה, מדוע שלא להכריז על מטרת העל הקונקרטית של הניסוי? איני מכוון ל"חינוך והוראה" או ל"קידום הידע הרפואי", מטרת מופשטות מדי לביקורת משפטית או ציבורית, אלא למטרות קונקרטיות, דוגמת השגת תרופה לסוג סרטן מסוים או לצינון כרוני. ייתכן שהנסיינים אינם רוצים ליידע מתחרים עסקיים בדבר שאיפותיהם, אך ספק אם הדבר מצדיק הסתרה.

ההכרזה על מטרת הניסוי מראש פירושה האפשרי הכרזה משתמעת על כישלון הניסוי בהמשך. את הכישלון עדיף לנכשל להסתיר, ועדיף לציבור לדעת.¹⁹⁸ אוסף כישלונות עלול להגביר את הביקורת הציבורית. פרט לכך, מטרת מסוימות, מרגע שננקבו, עשויות לעורר ביקורת ציבורית. כך למשל מדע בסיסי או חזרה על ניסויים שנעשו במקומות אחרים,¹⁹⁹ מגמה להפיק תרופה מתחרה לתרופה קיימת שעובדת היטב או ניסוי פסיכולוגי שקשה לראות כיצד הידע שיפיק יתרום לאנושות. בניסוי המפורסם "אם המגבת ואם התיל" הופרד קוף רזוס תינוק מאמו והושם בכלוב עם שתי בובות דמויות קופת רזוס בוגרת. האחת מחוטי תיל הכילה בקבוק חלב, האחת מספוג רך צופתה במגבת. הכל במגמה לברר עם מי יבחר התינוק לבלות את רוב הזמן.²⁰⁰ כדי ללמוד אם אנשים שספגו כווייה מאבדים תיאבון, נקשרו חזירים ונשרפו, בלי משכך כאבים, ואז הותרו ללא טיפול כמה ימים תוך צפייה בתיאבון שלהם.²⁰¹

ניסויים רבים הם מיותרים.²⁰² ניסויים רבים שהסבו כאבים קשים לבעלי חיים מלכתחילה נעדרו סיכוי כלשהו להשגת טובות הנאה ממשיות לאדם או לבעלי חיים. ניסויים אחרים, שכוללים הסבת סבל קשה ואכזרית במיוחד כמו ניסויי רעילות, מבקשים ליצור תחליף למוצר שכבר קיים בשוק, ולא אחת, אותן שאלות נחקרות באותם אופנים, ואפילו נסיינים הודו שניסויים רבים אינם ראויים.²⁰³ מי שסבור שהמטרה מקדשת את האמצעים ושמטרות מסוימות מצדיקות ניסויים אכזריים, עליו לנקוב במדויק במטרה החשובה כדי לאפשר לאלו הסבורים אחרת לערוך בנושא דיון מושכל. עניין זה חיוני לא רק כדי לבקר את המטרה, אלא גם לצורך חיפוש ממשי אחר חלופה לניסוי.²⁰⁴ אפילו אם נטען שהניסוי הכרחי, ייתכן שניתן לצמצם את הכאב בדרכים שונות.²⁰⁵

¹⁹⁸ תעשיית הניסויים הענקית, המשגשגת והעשירה, על מרכיביה ונסמכיה המגוונים, גורסת שהניסויים מקדמים בהצלחה מציאת פתרונות רפואיים למזור האנושי; אלכס צפריירי **האדם והחיה – ניסויים מדעים בבעלי חיים** (2013). אולם קיימות גם דעות נוגדות באשר לתועלת המופקת מניסויים כאלו. למשל, לאחר שכתב שהשימוש היחיד בבעלי חיים שלא ניתן לפטור בקלות כלא חיוני נוגע לניסויים בבעלי חיים המבקשים להשיג ידע על בריאות האדם, בחן פראנסיון ומצא שהנתונים המופקים מניסויים לעיתים קרובות בלתי מהימנים ושבמקרים רבים הובילו לפגיעות באנשים; Francione, לעיל ה"ש 97, בעמ' 242–243. רדאן כתב ש-92% מהתרופות שמאושרות לאחר ניסויים בבעלי חיים כושלות להגיע לשוק בנין אי-בטיחות או אי-יעילות לאדם, והציג דוגמאות רבות לתרופות שאושרו לשימוש אנושי בעקבות ניסויים בחיות שהובילו לאפקט הפוך על מטופלים. ראו: Radan, לעיל ה"ש 43, בעמ' 535–537. לי כתבה שניסויים בחיות זוכים לחסות ממשלתית, אף שתוצריהם הובילו לפגיעות קשות באנשים, וההתנגדות לניסויים באה גם ממדענים שסבורים שהניסויים אינם חיוני טוב לאנשים. היא הטעימה את ההבדלים הפיזיולוגיים בין אנשים לחיות, הצביעה על תוצאות מופקפות בחקר הסרטן באמצעות ניסויים בעכברים וציינה שחיות מעבדה עוברות הרבייה שפירושה פחות גיוון גנטי שפירושו השפעה על תוצר הניסוי. ראו: Lee, לעיל ה"ש 44, בעמ' 217–219. בשנת 2018 כתבה רישל, שבמאה העשרים הניסויים בבעלי חיים הובילו ליותר נזק לאנשים מאשר הועילו, הובילו להיסקים שגויים, עיכבו פיתוחי תרופות ואף הובילו למות מטופלים רבים. ראש המכון הלאומי לחקר הסרטן הסביר שההיסטוריה של חקר הסרטן היא ההיסטוריה של ריפוי סרטן אצל עכברים. עשרות שנים מצליחים לרפא סרטן אצלם, אך זה פשוט לא עובד לגבי אנשים, וכלל לא התקרבו למציאת תרופה במהלך עשורים. אחוז האוכלוסיה שמת מסרטן כל שנה דווקא גדל. מדען בכיר בחקר הסרטן העיד בקונגרס שהניסויים בבעלי חיים לא הפיקו ולו התקדמות אחת במניעת סרטן או בטיפול בו. מחקרי סרטן בבעלי חיים הובילו למות מטופלים אנושיים ותרמו לכישלון במציאת תרופה. ניסויי רעילות כושלים לחזות תגובות אנושיות ומסוכנים לבריאות האדם; ניסויי רעילות בבעלי חיים מנבאים בהצלחה רעילות באנשים רק ברבע מהמקרים; Rishell, לעיל ה"ש 42, בעמ' 224–228. כמובן, שאלת התועלת מורכבת מאוד וגוררת דיון מקצועי שאינו משפטי, שאין לי כלים לערוך ואין לקוראים כלים לבחון; מי שסבור שלשאלה זו חשיבות רבה, מוטב שיעשיר ידיעותיו בתחום באופן עצמאי וביקורתית.

¹⁹⁹ פראנסיון כתב שקשה להצדיק ניסויים חוזרים; Francione, לעיל ה"ש 97, בעמ' 244.
²⁰⁰ ניסוי זה נערך בידי הפסיכולוג הנסיין הארי הארלו ואשתו. הארלו היה אחראי למגוון ניסויים פסיכולוגיים אכזריים בקופים; רוש **טבח החפים**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 37–38.

²⁰¹ Leslie, לעיל ה"ש 44, בעמ' 126–127.
²⁰² Vanderau, לעיל ה"ש 107, בעמ' 735.

²⁰³ סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 68, 85–88, 106–107.

²⁰⁴ רוש **טבח החפים**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 277; לוי ולוי **אתיקה**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 345. סינגר כתב שאין שום דבר קדוש בזכות להתחקות אחרי ידע נוסף. יש מחלות רבות שאנו יודעים לרפא, אך פשוט איננו משקיעים בכך משאבים.

לפיכך, תפיסת ניסוי כמוצדק אינה מצדיקה את הסתרתו. מידע הוא כלי הכרחי לבחון כמה באמת מצמצמים, למשל אם משתמשים בהרדמה מלאה או שפשוט חותכים את מיתרי הקול של בעל החיים הסובל.²⁰⁶ לעיתים מוסתרים השקרים והחריגות, לדוגמה כשאלחוש אינו מבוצע.²⁰⁷ גם מהלך הניסוי עצמו אינו בהכרח בגדר סוד מסחרי. שיטות ניסוי רבות אינן חדשניות וקשה להצדיק את הסתרתן. החדרת חומרים לגופם של בעלי חיים בהזרקה, בריסוס, בבליעה כפויה וכדומה – אינה שיטת מחקר סודית. המתחרים יודעים עליה ומנהיגים אותה ממילא. כל אלו ואחרים אינם סודות מסחר.²⁰⁸ תגובות בעלי החיים לנסיינים, כניסיונות בריחה והתחמקות, ותגובותיהם לחומרים, כפרפור, עווית וקולות כאב – אינן סוד מסחרי. פרסום בטבלה של סוגי בעלי חיים ושל דרגות כאב מכבס מעשים קשים לכדי ניסוח מדעי יבש. אפילו פירוט מדעי נוטה לגמד את הפגיעות תוך שימוש במלים כמו "עקה",²⁰⁹ "גירוי שלילי", "דעיכה" ו"הימנעות".²¹⁰ תיאור מדעי יבש של מדרגות כאב אינו מספיק לשיח הציבורי, וניתן להניח שהנסיינים עצמם מפרטים יותר.²¹¹ אולם אפילו תיאור מילולי מפורט, כמו גם המלים "כאב" ו"סבל", רחוק מלתאר את מלוא החוויה שעוברים בעלי החיים, ואולי אפילו מלל מפורט אינו מספיק.²¹² לבסוף, על בתי המשפט לקדם את השקיפות גם בשינוי רטוריקה ונרטיב. אף בדחות עתירות לחשיפת מידע, עליהם לכל הפחות להציג תיאור שלם והוגן של הסוגיה שעל הפרק, להבדיל מדחייה לקונית בשפה מינהלית מופשטת. אפילו פסק דין הדוחה עתירה יכול לקדם את השיח הציבורי.²¹³ ניתן לדחות בקשת חשיפה בהגיונות, בלי למסמס את הסוגיה ולהנציח את ההסתרה, אלא בהתמודדות עם העובדות הקשות ואף בהוספת עובדות קשות אחרות.²¹⁴ הטרמינולוגיה השיפוטית והנרטיב יכולים להשפיע על תפיסות אישיות וקהילתיות, לחשוף אידיאולוגיה נצלנית וצורות חשיבה שנלקחות כמובנות מאליהן, לקרוא תיגר על בורות ויהירות ולבסס את הערך של בעלי החיים באמצעות הצגת סיפורם.²¹⁵ זהו המינימום שבתי המשפט יכולים לעשות בשעה שמערכת המשפט אינה מונעת את הכאב והסבל הנוראיים ממיליוני בעלי חיים.

ראו: לעיל ה"ש 4, בעמ' 126–127. פראנסיון כתב שניסויים בחיות הם יקרים וניתן לסבור שאילו היה הכסף מושקע באפיקים אחרים היה מוביל לתוצאות טובות יותר, לדוגמה ניסויים קליניים או חינוך הציבור לגבי מחלות מסוימות. ראו: Francione, לעיל ה"ש 97, בעמ' 243. בשנת 2016 כתבה לי שאין מחלוקת שניסויים הכרחיים לחברה, אך השאלה היא כיצד לערוך אותם ואם בעלי חיים צריכים להיות מעורבים. במקום לערוך ניסוי בגוף חי היא הציעה להתמקד בסוג ניסוי חדש יחסית, שנעזר בטכנולוגיה (in silico), והעלתה חלופות מגוונות לניסויים טוקסיקולוגיים. ראו: Lee, לעיל ה"ש 44, בעמ' 221–222, 226–228. בשנת 2018 קראה רישל לצמצום הניסויים בבעלי חיים לטובת ניסוי בתאים עובריים, בטענה שיש להם ערך מדעי רב בהרבה, שאין סבל שכוון בתהליך ושהמחסום היחיד הוא פוליטי-משפטי: ראו: Rishell, לעיל ה"ש 42, בעמ' 207–210, 218–222, 231, 236.

²⁰⁵ לוי ולוי **אתיקה**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 350.
²⁰⁶ רוש **טבח החפים**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 63–65.
²⁰⁷ סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 114.

²⁰⁸ הגנת סודות המסחר באה להגן על המשאבים שמשקיעים המוסדות והחברות בניסוי ומונעת פרסום "מידע שיאפשר למתחריהם להתחקות באופן קונקרטי אחר התקדמות המחקר אותו עורך מוסד מסוים". ראו: עניין **האוניברסיטה העברית**, לעיל ה"ש 53, פס' 23 לפסק דינו של השופט סולברג.

²⁰⁹ ג'ונתן ספרן פויר **לאכול בעלי חיים** 75 (2010).
²¹⁰ סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 83–84.
²¹¹ רוש כתב שממילא תגובות בעלי החיים מתועדות בקפידה בלי הפסקה, למעט בסופי השבוע הארוכים שבהם הם מתייסרים לבד. ראו: שם, בעמ' 2.

²¹² לדוגמאות רבות לניסויים מעוררי מחלוקת: רוש **טבח החפים**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 1, 3, 77–80, 248; סינגר **שחרור בע"ח**, לעיל ה"ש 4, בעמ' 57–68, 75–78, 94–95.

²¹³ לטיגציה תורמת לשיח הציבורי בתחום. ראו: Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 538.
²¹⁴ דוגמת דעת המיעוט של השופט גרוניס בעניין **נח**, לעיל ה"ש 56, שדחתה עתירה נגד פיטום האווזים לאור פרקטיקות נצלניות קשות אחרות שנעשות נגד בעלי חיים.

²¹⁵ Angela Lee, *Telling Tails: The Promises and Pitfalls of Language and Narratives in Animal Advocacy Efforts*, 23 ANIMAL L. 241, 250, 263–265 (2017).

3. שינוי חוק הניסויים

באופן כללי אין לצפות מאדם, שקיבל את הנחות המוצא הערכיות של פרנסתו, לפתח רגישות מרובה כלפי מושאי הכאבתו. קשה לייחס למי שפוגע בחיות למחיתו תחושת כבוד לחיות ורצון לנהוג בהן בהומניות, ואין זה עקיב לטעון שלבעלי חיים יש ערך רק כמשאבים ובו בזמן לטעון שעלינו לכבד את האינטרס שלהם לא לסבול.²¹⁶ באופן קונקרטי יותר, אלו המשתתפים בתעשיית הניסויים תופסים בעלי חיים כנחותים מאדם, תפיסה המאפשרת לנסיינים לראות בבעלי החיים מכשירי מעבדה, ולא יצורים חיים וסובלים, מה שסינגר כינה "עיוורון מוסרי מותנה".²¹⁷ לנסיינים רבים לא איכפת כלל מבעלי החיים, ואין זה פלא: אנשים קשובים פחות לסבל כשהם עצמם מטילים אותו מדי יום.²¹⁸

לאור דלות המידע ודלות המוטיבציה לייצרו במדויק, יש לשקול להנהיג חובת צילום. צילומי ניסויים ממילא נעשים לעיתים בידי הנסיינים עצמם ולצרכיהם.²¹⁹ במידה שתהיה חובת צילום ושקיפות צילום, נסיין החרד מכך שיקושר עם מעשיו הקשים – יכול לבחור אפיק מחקרי אחר. אין בכך פגיעה בפרטיות הנסיינים, אלו שיבחרו להמשיך בעבודתם חרף חובת הצילום, ובמובן זה ודאי אין בהם פגיעה חוקתית המצריכה דיון בפסקת ההגבלה. למצער למידתיות, הנסיין יכול למנוע חלק מבושתו ולבחור לחבוש מסכה או לבקש שפניו יטושטשו, שהרי פניו אינם העילה לצילום. הצילום אינו בא לבייש את מי שבחר להתאכזר לישות חסרת אונים שכלואה בידיו, אלא הוא בא לתעד ולחשוף את ההתאכזרות, כדי לאפשר דיון מושכל במשמעות ההתאכזרות ובעתידה.

בסוגיה אחרת החוק הישראלי מחייב לצלם חקירת חשודים בעבירות שהעונש שבצידין הוא מעל עשר שנות מאסר.²²⁰ דרישה זו, שלא באה לבקשת המשטרה, מגלמת דאגה לשלום החשוד למול חוקריו, וניתן אף להציע להחילה לגבי ראיונות מוקדמים של עדים, במגמה לטייב את ההגעה לאמת.²²¹ צילומי חקירות תורמים להגעת בית המשפט לאמת ולקידום ההגינות בהליך, מונעים מהמדינה לסלף עובדות ולהציג לבית המשפט חלקי אמת ושופכים אור בוחק לפחות על חלק מהחקירה: טוב מראה עיניים ממשמע חוקרים.²²² לאחר טענות על אלימות משטרתית, בתחילת שנת 2019 אף חנכה משטרת ישראל פרויקט חדש, של הצמדת מצלמות גוף לשוטרים, במגמה לעמוד על התנהגותם ולתעד את הסיטואציות שבהן ייתקלו, לטובתם ולעיתים גם לחובתם. שוטר שלא יפעיל מצלמה – עלול להיענש בדין משמעתי.²²³

אם כך לגבי המשטרה, נציגי החוק – מדוע לא כך לגבי ניסויים, מדענים ועסקנים? החשש ממגמתיות ודאי עולה לגבי נסיינים, שהיו מעדיפים לספר בעצמם מה עשו ומה קרה מאשר לצפות בתיעוד שקשה להכחישו. מושאי הניסוי אינם חשודים בעבירה, מצד אחד, הם חסרי אונים

²¹⁶ Ibrahim, לעיל ה"ש 54, בעמ' 191.

²¹⁷ סינגר שחרור בע"ח, לעיל ה"ש 4, בעמ' 103–104.

²¹⁸ Vanderau, לעיל ה"ש 107, בעמ' 736, 738; רוש טבח החפים, לעיל ה"ש 4, בעמ' 37–38.

²¹⁹ Lowe, לעיל ה"ש 122, בעמ' 92–93.

²²⁰ חוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים), התשס"ב–2002.

²²¹ ת"פ (ת"א) 18772-01-17 מדינת ישראל נ' יפוח (פורסם בנבו, 9.2.2018); ובהמשך ראו: בג"ץ 841/19 מדינת ישראל נ' בית המשפט המחוזי בתל אביב, פס" 25–31 לפסק דינה של הנשיאה חיות (פורסם בנבו, 8.4.2019).

²²² לדיון מפורט בחשיבות דרישת התיעוד ראו: ע"פ 1361/10 מדינת ישראל נ' זגורי פס" ו-לט לפסק דינו של השופט רובינשטיין (פורסם בנבו, 2.6.2011). להשפעת התיעוד על חשיפת האמת ועל הדיון בהגינות ההליך ראו: ע"פ 1301/06 עזבון המנוח אלזם נ' מדינת ישראל, פ"ד סג(2) 177, פס" 6 לפסק דינו של השופט לוי, פס" 7 לפסק דינה של השופטת חיות (2009).

²²³ אלי סניור, אלכסנדרה לוקש וניר (שוקו) כהן "יימנעו את ההרג הבא? מצלמות גוף יוצמדו לשוטרים" Ynet – משפט ופילילים 20.1.19. www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5449740,00.html

לחלוטין וחסרי ייצוג, מצד אחר, לבסוף ברי שפניהם לכאב, לעינוי ולמיתה. האם לא מגיע להם ולנו שנוכל לראות מה עבר עליהם, כדי להחליט אם סבלם שווה את התועלת המבוקשת? תמונה שווה אלף תחושות ויכולה לחולל שינוי גדול.²²⁴ ועדות מקצועיות יוכלו לבחון את התיעוד אודות התנהלות הניסויים, במקום להסתפק במילתם של הנסיינים, ואף שהדבר כרוך מן הסתם בהשקעה, קשה לשער שצפייה בניסויים מצריכה מהרשות הקצאת משאבים בלתי סבירים. קיימת דרך פשוטה וקלה, בטכנולוגיה שנהייתה זמינה וזולה למדי בימינו, לבחון את הנעשה במעבדות באופן ממשי וביקורתי. קשה לדמיין טענת-נגד רצינית, לבד מהטענה שאיננו באמת מעוניינים לדעת מה נעשה מאחורי דלתות המעבדה.

יודגש כי אף שתיעוד כאמור יפיק תמונות קשות, אין מדובר בתמונות הפחדה מבוטאות, דוגמת מסעות תעמולה נגד תאונות דרכים, או בתמונות אותנטיות שהפצתן תוביל להפחדה והכעסה של הציבור, למשל תמונות פיגוע.²²⁵ הפחדה מבוטאת באה לשנות התנהגות של פרטים בחברה ולעודדם לזהירות, והכעסה ציבורית עשויה לקדם מטרה פוליטית לאור מתקפה חבלנית מפתיעה. צילום מעבדת ניסויים אינו מבוים, מצד אחד, ואינו אלימות מפתיעה כלפי אנשים, מצד אחר. האנשים המצולמים במעבדה אינם שם במקרה, אלא מתוך בחירה מושכלת ומתמשכת בפרנסה. לא בכדי לא נתקלנו בעתירות חוקתיות של שוטרים נגד חובת הצילום שלהם בחקירתם, בטענה המקוממת שהדבר פוגע בזכויותיהם לפרטיות או לחופש העיסוק.²²⁶ בענייננו, הישויות הנפגעות שמצולמות הן כאלו שאיש לא יטען ברצינות שפרטיותן נפגעת מהצילום. ברור שהפצת תמונות כאלו תזעזע ותכעיס; אולם זו בדיקת הנקודה. אלו תמונות של מציאות מתוכננת ורחבה. אם הן מכעיסות, הבעיה אינה בתמונה, אלא במציאות המתמשכת המשתקפת ממנה.

לבסוף, קשה מאוד להצדיק הסתרה של תהליך ההיתר והפיקוח. על ועדות ההיתר ועל גורמי הפיקוח לתעד את פעולתם, ועל המחוקק להבטיח שבכל ועדה קיים גורם שאמנם מעוניין בתיעוד מדויק. פרט לכך, נדרש שבכל ישיבה המאשרת ניסויים או דנה בהם יהיה יחס ראוי בין נציגי הניסויים לנציגי החמלה.²²⁷ חשיפת התיעוד בדיעבד ודאי אינה צפויה לפגוע בסודות מסחר ואינה צפויה להקשות על ההיתר ועל הפיקוח, אף שברור שהאפקט הפן-אופטי עשוי לייצר פער בין התיעוד לבין הנעשה. למשפט ולציבור עניין רב לגלות כמה מאמץ, אם בכלל, נעשה כדי לקבל היתר לעריכת ניסוי, וכמה הדוק הפיקוח. שקיפות בתחום עשויה לסייע ביצירת מדדי הצלחה של גורמי ההיתר והפיקוח ולייצר עבורם תמריץ להראות למשפט ולציבור שאינם חותמת גומי.

מי שמצליח בכל זאת לראות הצדקה להסתרת מרבית הפרמטרים שמרכיבים את הניסוי, עדיין עשוי להסכים לחשיפה מדורגת. הואיל ועולם הניסויים אינו מלחמה התחומה בין נקודות זמן, אלא מצב קבוע מתמשך, הביקורת המשפטית והציבורית תפיק תועלת גם מחשיפה מאוחרת. בהנחה (שתתבע ביסוס) שעסקינן בניסוי הכרוך בסוד מסחרי, ניתן יהיה לפרסם מידע על מטרת הניסוי, על הליך הניסוי ועל תוצאתו (להבדיל מנוסחות מדעיות וכדומה) – לאחר פרק זמן מסוים, שבו כבר ברור שהפרסום לא יוביל לפגיעה בסוד המסחרי. למשל כשחברה אחרת הפיקה תרופה דומה או עדיפה, אין עוד סיבה להסתיר מידע הנוגע לאופן השגת הידע: "חיי מדף" לסודיות.

²²⁴ Lowe, לעיל ה"ש 122, בעמ' 93. כוחן של התמונות דחף נצלני החיות ללוביזם בעד הפללה של תיעוד חיות בלי רשות בעליהן, גם בתעשיות אחרות: שם, בעמ' 105–106; Pitts, לעיל ה"ש 102, בעמ' 105–110; James S. Cooper, *Slaughterhouse Rules: How AG-Gag Laws Erode the Constitution*, 32 TEMP. J. SCI. TECH. & ENVTL. L. 233, 242–244 (2013); Larissa Wilson, *Ag-Gag Laws: A Shift in the Wrong Direction for Animal Welfare*, 44 GOLDEN GATE U.L. REV. 311, 316–324 (2014).

²²⁵ ס' 2(א4) לחוק הגנת הפרטיות, התשמ"א–1981.

²²⁶ אם כבר, יכלו חשודים לתקוף חוקתית את חובת הצילום בטענה שהיא פוגעת בפרטיותם.

²²⁷ **דוח שנתי 61ב**, לעיל ה"ש 82, בעמ' 1463.

אינדיבידואליזציה של ההסתרה היא מפתח לשקיפות. לא עוד הסתרה כברירת מחדל, אלא הסתרת רק מה שחיוני, שגם הוא ייחשף בהמשך.

יוזכר שככלל בדיני החיסיון מתאפשרת קריאת תיגר על החיסיון, לאור חשיבות המידע לצד המבקש וחשיבות הסוד לצד המסתיר.²²⁸ אומנם כאן הצד המבקש אינו מצוי בסכסוך משפטי רחב עם הצד המסתיר, ובמובן זה המידע אינו יכול לסייע לו בביסוס מידע מטריאלי בתיק. אולם דווקא זה מאיר אותו באופן חיובי בהרבה. מטרתו אינה כלכלית, אלא ערכית: להוציא מידע לאור הציבור ולהניע חמלה ושינוי. אין לו רווח כספי או אקדמי להפיק מחשיפת המידע. להבדיל מנסיינים, הפועלים לקידום רווחתם, אלו המבקשים אך לחשוף מידע על הניסוי – מפגינים אלטרואיזם אמיתי.

חוק הניסויים יצר איסור פלילי על חשיפת מידע, למעט מה שירצה יו"ר המועצה. איסור החשיפה תורם לנוחות הנסיינים, אך אינו תורם לקידום המדע ובוודאי לא לצמצום סבלם של בעלי החיים. מוצע לשנות את החוק ולבטל לחלוטין את איסור המידע.²²⁹ שלבי הניסוי שבהם בעלי החיים חווים כאב יחויבו בתיעוד כתנאי לניסוי. תיעוד זה יועבר למועצה ויישמר בה, וראוי שיהיה גלוי לעין הציבור גם בלי בקשה, אך ודאי שבמידה שתוגש בקשת מידע, ככלל יש להשיב לה בחיוב.²³⁰ האינדיבידואליזציה המוצעת תכוון לכל זירות הניסוי. בזירה המסחרית, במידה שתהיה בקשת מידע ונציגי הניסוי יתנגדו לה, יהיה על האחרונים לעמוד בנטל הראיה והשכנוע ולהביא את בית המשפט להסיק שחשיפת המידע תפגע ממשית באינטרס מסחרי שלהם. בזירת הניסויים האקדמיים, הנטל על מבקשי ההסתרה יוכבד. בכל מקרה בית המשפט יוכל לחסות את המידע רק עד לפרק הזמן שאחריו בסיס ההצדקה יישמט.

בעולם הוגן, ישות חשה אינה סובלת מניסויים בכפייה. בעולם הוגן הרבה פחות, נערכים ניסויים בכפייה, אך מתאפשרת בקרה שיפוטית לפני עריכתם. למשל בנורווגיה מתפרסמת במרשתת רשימת הבקשות להיתרים, וניתן לקבל את החומר ובהתאם להגיש ערר משפטי על ההחלטה לאשר ניסוי, מה שמייצר בקרה משפטית-אדוורסרית על ניסויים בבעלי חיים. כך מאפשר חופש המידע בזמן אמת ביקורת שיפוטית לא רק בדיעבד.²³¹ בעולם הוגן עוד פחות, נערכת בקרה שיפוטית לאחר הניסויים. בעולם הוגן עוד הרבה פחות, מתפרסם מידע אודות ניסויים, כך שיתאפשרו שיח ציבורי ודיון משפטי על בסיס עובדות, ולא רטוריקה. נכון לעכשיו, אנו רחוקים אף מרף הגינות נמוך זה.

פרק ו: סיכום

חוק הניסויים מבקש לאזן בין השאיפה להפיק ידע חשוב חדש לבין חמלה לבעלי חיים. אף שלעיתים קרובות אין זה ברור איזה ידע חשוב מופק, אם בכלל, ברור שבעלי החיים עוברים הליכים פוגעניים וסובלים במעבדות הניסוי האטומות, אף שקשה לדעת במדויק על מהלך חייהם, סבלם ומותם, ולפיכך קשה גם להסיק שמה שנסיינים מעוללים להם בשם הידע הוא ראוי. המאמר הצביע על מגמת הסתרה רחבה בעולם הניסויים, שקשה מאוד להצדיקה. הוצע לפרש בצמצום את סעיף 22 לחוק הניסויים, דרך תכליותיו, וזאת במגמה סותרת הסתרה, מגמה לבחור

²²⁸ סי' 44–51 לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א–1971.

²²⁹ להצעה לצמצם מאוד את היקף סי' 22 השוו: ישטוב, לעיל ה"ש 71, בעמ' 68–69.

²³⁰ לחשיבות ההבחנה בין חשיפה וולונטרית של מידע לבין חשיפת מידע לפי חוקי חופש המידע ראו תגובת המשיבים,

עניין **האוניברסיטה העברית**, לעיל ה"ש 53, פס' 11–12.

²³¹ Live Kleveland, *To Save Lab Animals the Legal Way: The Right to Appeal on Permits to Perform* ²³¹ *Animal Experiments*, 4 J. ANIMAL L. & ETHICS 99, 102 (2008).

בשקיפות מידע, על הטוב שהיא מקדמת. קשה לראות כיצד חשיפת ניסוי בדיעבד תפריע למהלכו, להבדיל מאפשר ביקורת כלפיו. טענות הנסיינים בדבר חששות מפגיעה אפשרית הן סתמיות ואף מקוממות לאור האלימות הקשה שהם מפעילים במישרין ובשיטתיות נגד ישויות חפות וחסרות אונים. במקרים רבים אנוכיות וכסף הם שעומדים מאחורי ההסתרה, הן במונח הסתרת סודות מסחריים והן במונח סתירת החמלה הציבורית לבעלי החיים. אין צורך לקרוא לחשוף סודות מחקר כדי לשנות את המציאות, באשר חלקים רבים בניסוי ממילא אינם סודות מסחר. הסתרה לשם מניעת חמלה – אטימות למען אטימות למען אלימות – אינה מטרה שהמשפט צריך לקדם. חוק חופש המידע מקדם את הזכות לדעת במגמה להגשים את חופש הביטוי, לאפשר אחריותיות לעודד שיח ציבורי מתחדש וביקורתי ולהוביל שינויים חברתיים ומשפטיים. חשיפת מידע הכרחית לצמצום הכאב והסבל במעבדות הנסיינים. ברור שהעשרת השיח לא תחולל שינוי דרמטי מדי, אבל קשה להאמין שציבור מיודע היטב יתמוך במציאות הנוכחית.²³² חוק חופש המידע הרים תרומה נכבדת בתחום, ויש לו עוד הרבה לתרום. על המחוקק לתקן את חוק הניסויים ולייצר ברירת מחדל של גילוי, ועל בתי המשפט להכריע בליטיגציה במגמה לטובת חופש המידע, או למצער לפרט את העובדות בהגינות ולהציג את מלוא התמונה, לרבות החלקים הפחות נעימים לעין וללב.

---

²³² Eisen, לעיל ה"ש 48, בעמ' 543, 545.